

Socioekonomisk analys 2020

Norra Mellansverige

Innehåll

1. Inledning.....	2
2. Demografisk bakgrund	4
3. Utbildning.....	7
Befolkning med eftergymnasial utbildning	7
Övergång från grundskolan till gymnasiet	11
Övergång till högskola inom tre år från avslutad gymnasieutbildning	13
4. Arbetsmarknad	16
Sysselsättningsgrad och arbetslöshet	16
Ungdomsarbetslöshet	19
Sysselsättning bland utrikes födda.....	21
En könsssegregerad arbetsmarknad.....	23
5. Ohälsa	26
Ohälsotal och sjukfrånvaro/sjukskrivningar	26
Självskattad hälsa	29
Ekonomiskt utanförskap.....	30
6. Näringsliv	34
Den oundvikliga omställningen i näringslivet.....	34
Klimatförändringarna	34
En förändrad demografisk struktur	35
Branschernas sysselsättningsutveckling.....	37
Omställningskapacitet.....	38
Sammanhållningen i samhället och den kommande omställningen.....	39
Branschbredd	39
Omsättning och antal arbetsställen	40
7. Diskussion och sammanfattning.....	42

1. Inledning

Norra Mellansverige, som omfattar Värmlands län, Dalarnas län och Gävleborgs län är mitt uppe i sitt arbete för att förbereda länen för den kommande strukturfondsperioden. Socialfonden plus (ESF+) är en av de fem europeiska struktur- och investeringsfonderna som är EU:s främsta investeringsinstrument och syftar till att hjälpa medlemsstaterna att återställa och öka tillväxten, förbättra sysselsättningen och samtidigt säkerställa en hållbar utveckling.

Denna socioekonomiska analys utgör en del av underlaget inför den nya programperioden för ESF+ för 2021–2027. I den omvärldsanalys som tagits fram av ESF-rådet under hösten 2019 finns fem målområden identifierade; ekonomisk utsatthet, etablering på arbetsmarknaden, återinträde på arbetsmarknaden, instabil ställning på arbetsmarknaden och stabil ställning på arbetsmarknaden. Den socioekonomiska analysen bidrar med olika registerdata som belyser vilka grupper som kan ha en speciellt utsatt ställning på arbetsmarknaden eller ha stora svårigheter att ens ta sig in på arbetsmarknaden.

Kunskap är grunden till en förståelse för utmaningar och möjligheter i samhället, men också grunden till förståelse för gömda strukturer som påverkar samhällsutvecklingen i lika hög grad som synliga strukturer. Kunskap krävs dels för att förstå, men också för att man ska kunna identifiera åtgärder och arbeta för en förändring av rådande normer och strukturer i samhället som hindrar allas lika möjligheter. Denna analys är en fördjupning i de områden som är särskilt relevanta för Socialfonden – utbildning, arbetsmarknad, kompetensförsörjning, ohälsa samt innovation och näringsliv – med fokus på jämställdhet och jämlikhet.

Flera av de medborgerliga rättigheter som vi alla ser som självklara blir genom rådande samhällsstrukturer även grundläggande jämställdhets- eller jämlikhetsfrågor. Till exempel blir rätten och tillgängligheten till förskola för barn efter deras första levnadsår även en grundläggande jämställdhetsfråga i och med att kvinnor i högre grad tar ansvar för barnen.

Den statistiska uppföljningen ger en bild av hur det ser ut i länet idag och hur utvecklingen har sett ut under en viss tid. Statistiken kan dessutom berätta för oss om de villkor och förväntningar, kulturer och normer, som finns i regionen och hur dessa strukturer påverkar regionens utveckling. Genom en konsekvensanalys ur ett jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv ökar kunskapen om hur samhället påverkas och vad som är viktigt för att kunna utveckla den regionala attraktiviteten och den service och de tjänster som erbjuds regionens alla medborgare.

Analysen bygger på befintliga data. Tillgången till data släpar ofta efter något år vilket innebär att de siffror som presenteras inte är dagsfärska. Det är dock sällan de exakta nivåerna av något som är intressant utan mer övergripande trender och tendenser. Materialet ger en bra överblick över hur Norra Mellansverige ligger till inom de analyserade områdena. Samtidigt behöver vi lägga in en brasklapp. Under mars 2020, när analysen genomförs, har Sverige och omvärlden drabbats av en pandemi som har en stor inverkan på människors vardagsliv i många länder. När dessa rader skrivs vet ingen vilka följder covid-19-pandemin får på varken ekonomin eller människors hälsa som stort. Flera experter menar att den lågkonjunktur som det varnats för var på väg innan utbrottet redan är här och fördjupas som en följd av de åtgärder som satts in för att hindra smittspridningen, där vissa branscher och grupper drabbas hårdare än andra. Exempelvis har varslen och permitteringarna ökat snabbt inom framför allt besöksnäringen och restaurangbranschen. Hur covid-19 och den eventuellt efterföljande lågkonjunkturen slår mot Norra Mellansverige är omöjligt att säga. Det är möjligt att regionen kommer att drabbas hårdare än andra regioner givet den något sämre utgångspunkten. Det är också möjligt att regionen kommer att klara sig relativt bättre än regioner där besöksnäringen, och framför allt besökare från utlandet, är viktigare för den regionala ekonomin. Men för de nordvästra

delarna av Norra Mellansverige, där besöksnäringen utgör en betydande del av näringslivet, är detta bekymmersamt. Inte minst gäller det gränshandeln nära gränsen mot Norge som drabbats mycket hårt av att denna gräns för närvarande är stängd. Här är det avgörande hur länge de restriktioner som har satts in kommer att upprätthållas. Om de pågår en längre period och dessa branscher inte får ett tillräckligt stöd från det offentliga finns en risk att många företag går i konkurs. Det skulle försvåra och därmed förlänga återhämtningen i dessa branscher. Ur ett jämlikhetsperspektiv är det dock troligt att redan utsatta grupper är de som kommer att drabbas hårdast, så som generellt är fallet i just lågkonjunkturer.

2. Demografisk bakgrund

Det finns stora likheter i demografin i de tre länen i Norra Mellansverige, men den skiljer sig något från riket. Värmland har en något lägre andel av befolkningen som är 0–19 år och 65 år eller äldre, medan Dalarna är det län som har den minsta andelen i arbetsför ålder, 20–64 år. På riksnivå är andelen i arbetsför ålder större än i Norra Mellansverige, men den största skillnaden är att andelen som är 65 år eller äldre är mindre. Kombinationen gör att försörjningskvoten - dvs. antalet barn och ungdomar samt pensionärer i relation till antalet i arbetsför ålder - är högre i Norra Mellansverige än i riket som helhet.¹ Försörjningskvoten för riket är 76,3 vilket innebär att för varje 100 personer som arbetar är det 76,3 personer som inte arbetar, som måste försörjas. Kvoten är lägst i Stockholm med 66,6 men också låg i övriga storstadslän och län med universitet som alla har en försörjningskvot på under 80. I Norra Mellansverige varierar försörjningskvoten från 83,6 i Värmland, 86,2 i Gävleborg till 88,7 i Dalarna. Dalarna har den högsta, Gävleborg den sjätte högsta och Värmland den tionde högsta försörjningskvoten av Sveriges 21 län. I och med det har Norra Mellansverige den högsta försörjningskvoten av Sveriges åtta NUTS2-områden.

	Värmland	Dalarna	Gävleborg	Riket
Antal	282 414	287 966	287 382	10 327 589
0–19 år	21,6%	22,5%	22,2%	23,3%
20–64 år	54,5%	53,0%	53,7%	56,7%
65+	23,9%	24,5%	24,1%	20,0%

Tabell 1. Befolkningen 2019 i Norra Mellansverige och riket (Källa: SCB)

Enligt aktuella befolkningsframskrivningar från SCB kommer andelen av befolkningen som är i arbetsför ålder år 2040 vara två procentenheter mindre i riket som helhet, samtidigt som andelen som är 65 år och äldre ökar med tre procentenheter. Tack vare en hög levnadsstandard och medicinska framsteg blir vi allt äldre, och befolkningen som är 95 år eller äldre förväntas fördubblas till 2040². En sådan utveckling kommer ytterligare öka på försörjningskvoten och på så sätt ytterligare förstärka Norra Mellansveriges demografiska utmaning.

Befolkningsutvecklingen var negativ eller svagt positiv efter millennieskiftet, men de senaste åren har samtliga län i Norra Mellansverige visat en positiv befolkningsutveckling. Det är på senare år framför allt det utrikes flyttnettот som påverkar siffrorna positivt, och vi ser att befolkningskurvan skjuter uppåt i samtliga tre län under 2015.

¹ Försörjningskvoten räknas ut genom att dividera antalet personer i åldrarna 0–19 år och 65 och äldre med befolkningen som är 20–64 år, och sedan multiplicera med hundra.

² <https://varmlandsstrategin.se/app/uploads/2019/10/befolkningsprognos.pdf>

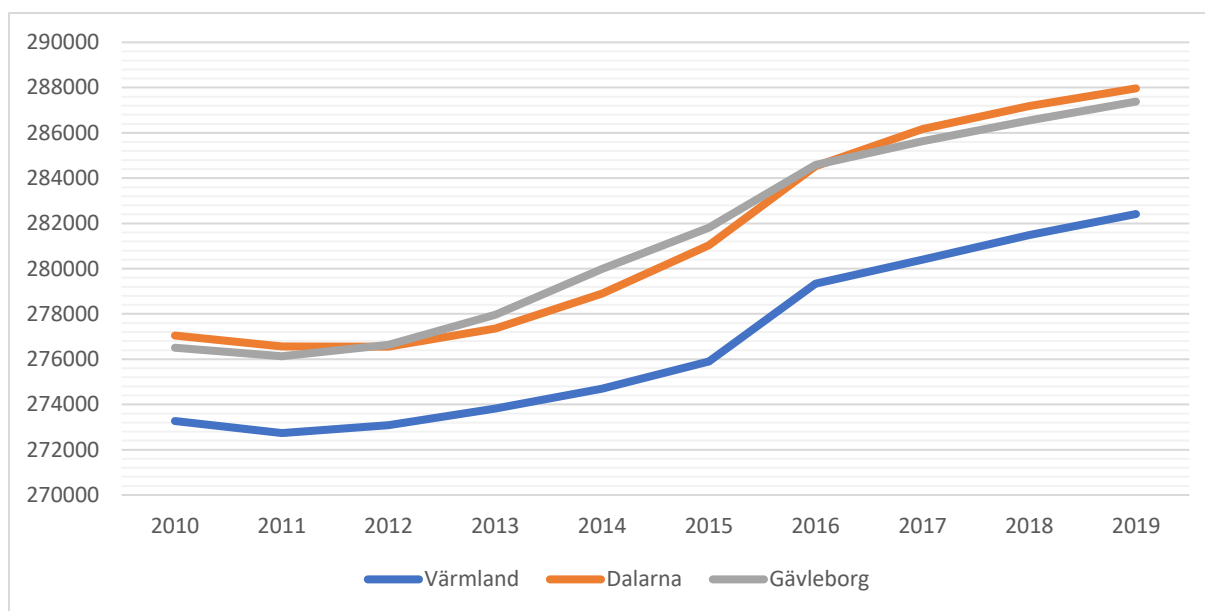

Diagram 1. Befolkningsutveckling i Norra Mellansverige 2010–2019 (Källa: SCB)

Det utrikes flyttnettot är särskilt intressant för analysen, inte bara för att det ensamt står för den största delen av befolkningsökningen utan också för att nyanlända personer utgör en viktig målgrupp för de insatser som initieras utifrån ESF+. Det finns därför anledning att följa utvecklingen i denna grupp lite närmare.

Volymen på direktinvandringen till de tre länen i Norra Mellansverige är relativt likartad. Värmland tar emot något fler personer men det beror främst på inflyttningen av personer från Norge. Totalt rör det sig om ca 2 000 nyanlända personer per år. Under perioden 2015–2016 var invandringen betydligt högre vilket berodde på den så stora flyktinginvandringen. SCB betraktar dock denna period som ett undantag i sitt arbete med att ta fram regionala (och nationella) befolkningsprognoser.

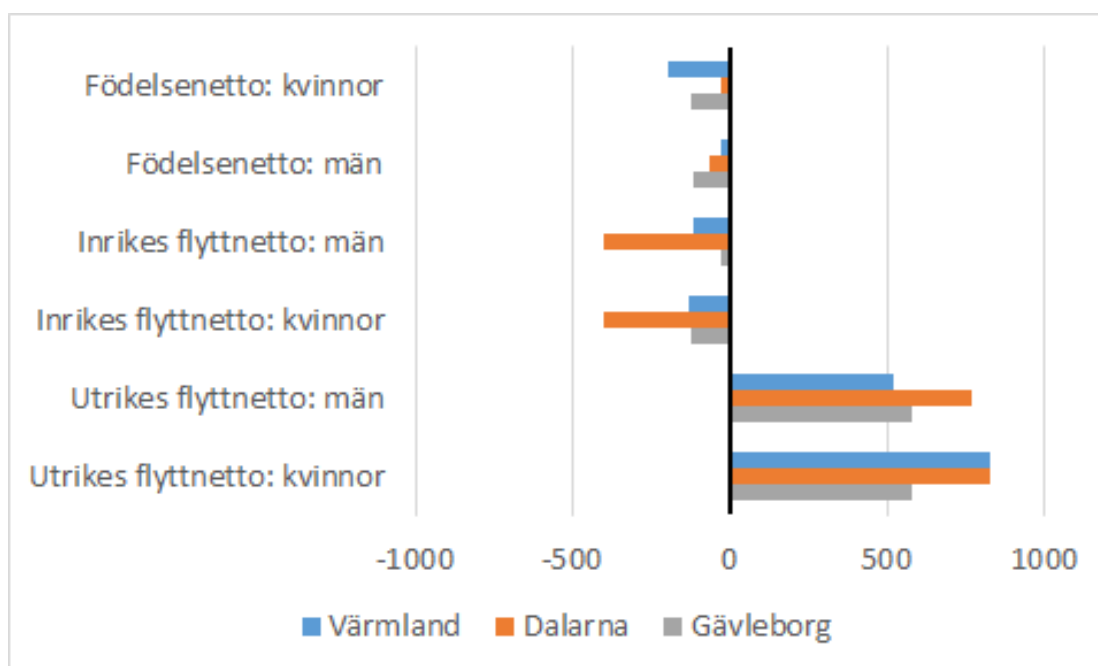

Diagram 2. Befolkningsförändringar i Norra Mellansverige 2019 efter kategori (Källa: SCB)

Invandringen till Norra Mellansverige har under 2010-talet dominerats av män. Det gäller framför allt i Värmland där antalet invandrade män år 2019 var 350 fler än antalet invandrade kvinnor (i Dalarna respektive Gävleborg var mansöverskottet samma år 192 respektive –28). Ungefär hälften av de invandrade är personer i åldrarna 25–64, en fjärdedel är barn under 15 år och en fjärdedel är i åldrarna 15–25. Endast 2–3 procent är 65 år eller äldre.

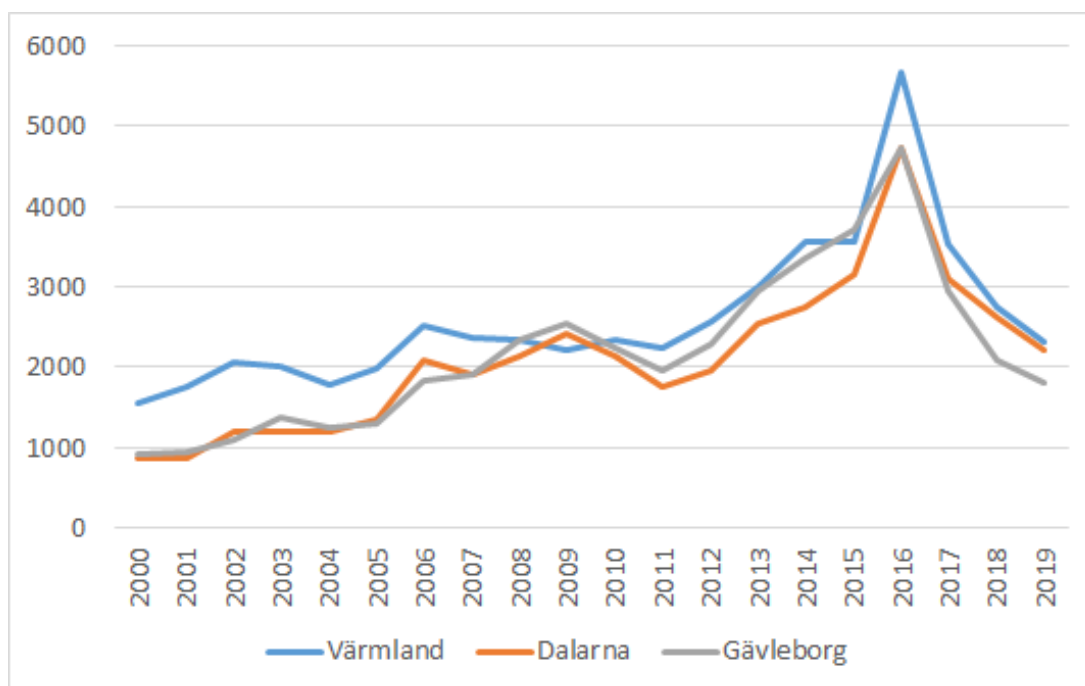

Diagram 3. Utrikes inflyttning till Norra Mellansverige 2000–2019 (Källa: SCB)

3. Utbildning

Utbildning är grundläggande för människors förmåga att klara sin egen försörjning. De val vi gör tidigt i livet kan komma att få stor betydelse för resten av livet. Regioner med låg utbildningsnivå har sämre förutsättningar att klara sig i det växande kunskapssamhället. Samtidigt har utbildningsnivån en stor påverkan på individen. Personer som saknar gymnasieutbildning löper bland annat högre risk för arbetslöshet och ohälsa. Det är därför viktigt att ge män och kvinnor samma möjligheter att lära och utvecklas.

Utbildningsnivå används ofta som en indikator på humankapitalet i samhället och är en viktig förutsättning för regional attraktivitet, utveckling och tillväxt. Ett vanligt förekommande humankapitalmått är andelen av befolkningen med högre utbildning, vilket oftast definieras som minst treårig eftergymnasial utbildning. Vi har i denna analys valt att inkludera all eftergymnasial utbildning för att fånga in samtlig eftergymnasial utbildning, såsom de viktiga yrkeshögskoleutbildningar som sker i samverkan med det lokala arbetslivet och där studenterna i mycket hög grad går direkt till jobb.

Befolkning med eftergymnasial utbildning

Statistiken för personer med eftergymnasial utbildning presenteras för män och kvinnor och har avgränsats till personer mellan 25–64 år. Dessutom har personer som är i pensionsålder (65+) uteslutits.

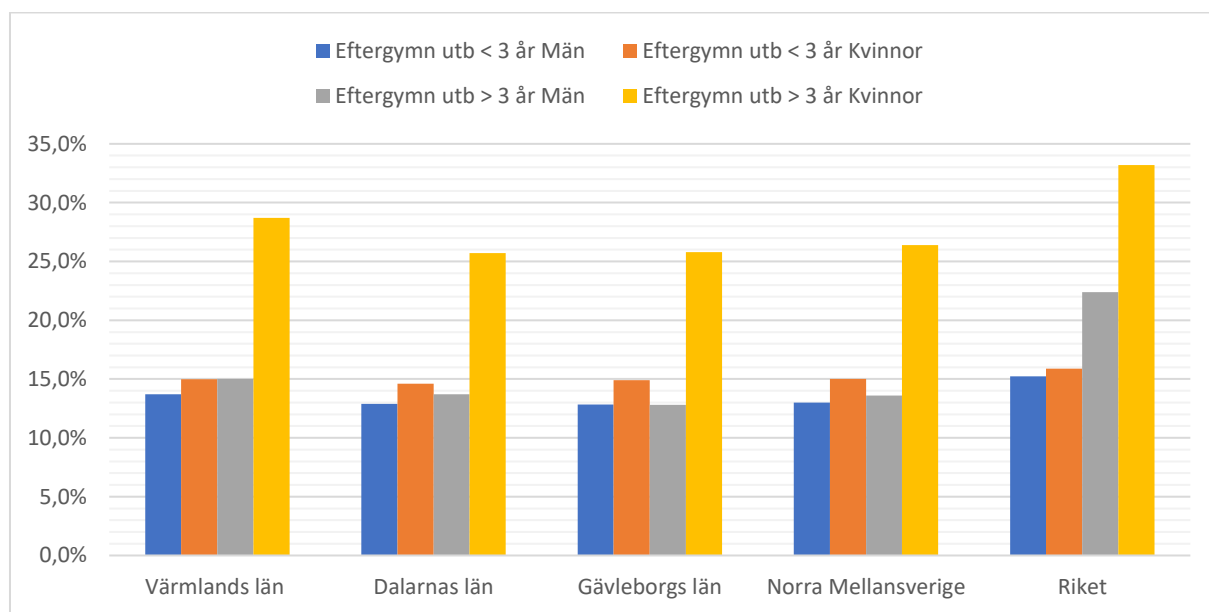

Diagram 4. Andel av befolkning år 2018 vars högsta avslutade utbildning är eftergymnasial, per kön. (Källa: SCB)

Samtliga tre län har en stor utmaning i att behålla sina unga akademiker i länet eller locka tillbaka dem efter avslutade studier på annan ort. Det finns därför en risk att en stor del av länens högutbildade befolkning försvinner från regionen, vilket leder till problem för arbetsgivarna att klara sin kompetensförsörjning och i förlängningen att trygga den framtida välfärden. Det är fler av de som går ut gymnasiet i Värmland som väljer att studera vidare i samma län (cirka 30 procent) jämfört med Gävleborg och Dalarna (cirka 20 procent). Av samtliga som tagit examen vid en högskola eller

universitet så fler återvänt till det län där de gick gymnasiet i Värmland och Gävleborg (cirka 40 procent) än i Dalarna (cirka 35 procent).

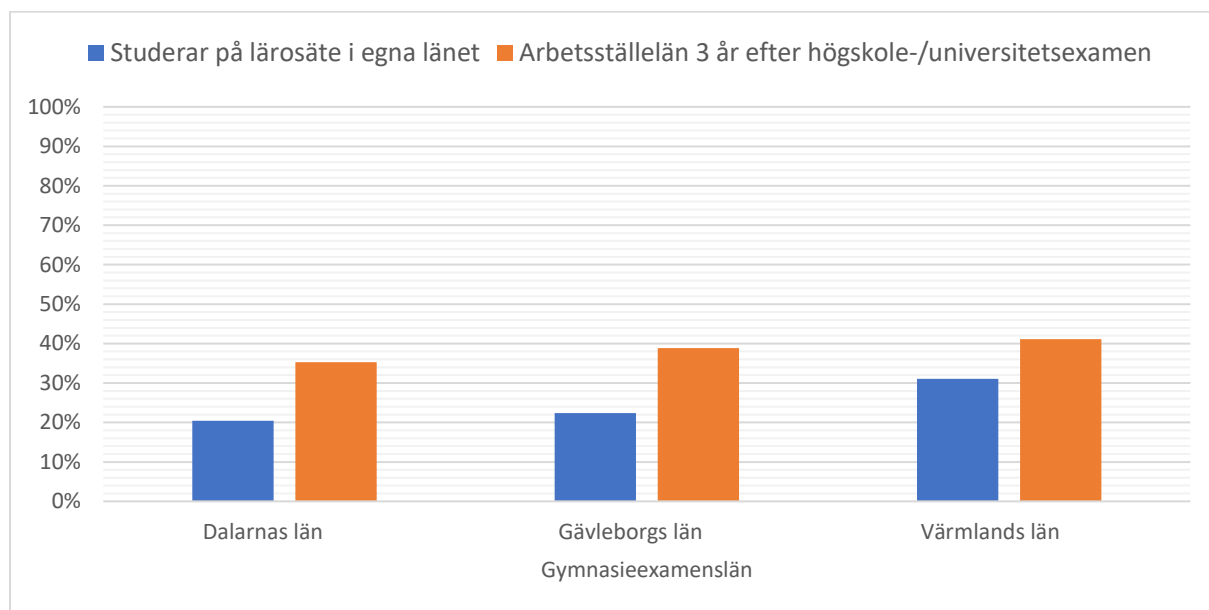

Diagram 5. Andel av de som gått ut gymnasiet i de tre länen i Norra Mellansverige som har tagit examen på högskola eller universitet under åren 2004–2015 i samma län respektive andel av de som tre år efter att de tagit examen på högskola eller universitet har sin arbetsplats i samma län som man gick ut gymnasiet (Källa: Databasen Bak- och Framgrund, SCB)

De tre länen i Norra Mellansverige har betydligt lägre andel högutbildade, och skillnaden är speciellt tydlig när det gäller män som har en eftergymnasial utbildning som är längre än tre år. Statistiken visar tydligt att det är en betydligt större andel högutbildade kvinnor än män i de tre länen, och skillnaden mellan könen ökar. I den socioekonomiska analys för Norra Mellansverige som släpptes 2014 och baserades på utbildningsdata från 2012 var andelen män med eftergymnasial utbildning i princip densamma som 2018, medan andelen högutbildade kvinnor stigit i samtliga län och i riket som helhet.

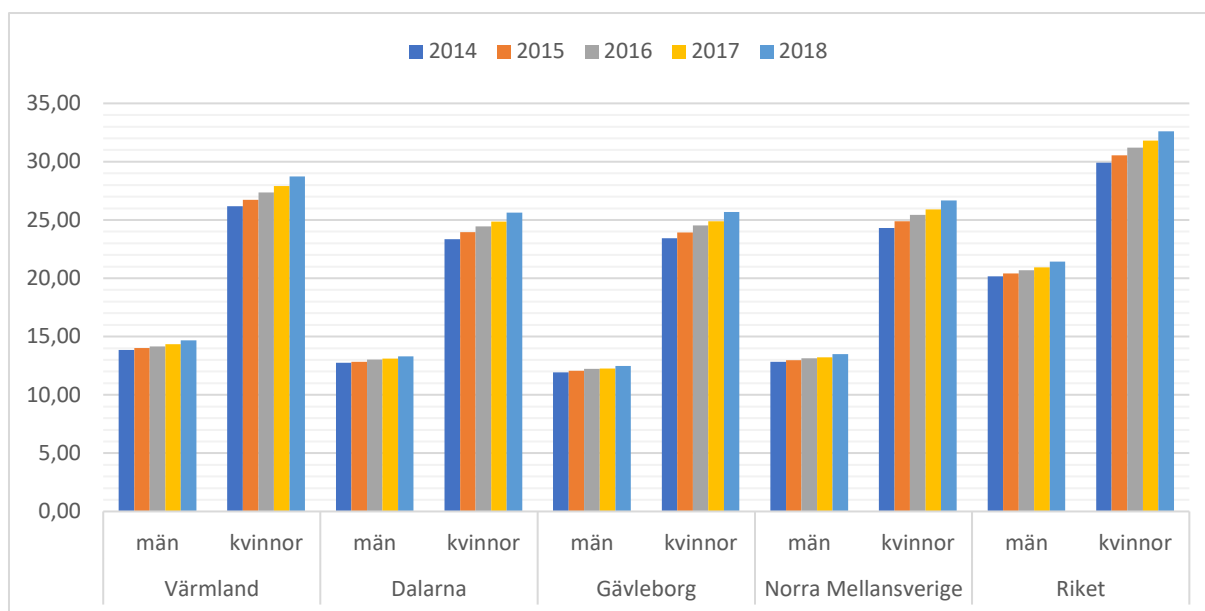

Diagram 6. Andel av befolkningen med eftergymnasial utbildning som är tre år eller längre, över tid (Källa: SCB)

Trots att andelen högutbildade i länen är låg i jämförelse med riket så har det skett en liten men stadig ökning över tid. Det framgår tydligt att förflyttningen går snabbare för kvinnor än män. Andelen högutbildade kvinnor i Norra Mellansverige har ökat med 2,4 procentenheter mellan 2014–2018, medan andelen män endast ökat med 0,6 procentenheter. Motsvarande ökning för riket är 1,3 procentenheter för männen och 2,7 procentenheter för kvinnorna.

Eftersom andelen högutbildade har ökat i riket som helhet så har Norra Mellansverige inte minskat avståndet till riksnittet, utan det har tvärtom ökat. Den generella ökningen av högutbildade speglar en strukturell förändring på arbetsmarknaden som idag i större utsträckning efterfrågar högutbildad kompetens. Eftersom kompetenskraven höjts inom de flesta branscher är det idag svårare att både få ett arbete och göra karriär utan utbildning än det var för bara 20–30 år sedan. Den här förändringen bekräftas även av att den matchade förvärvsgraden på den svenska arbetsmarknaden har försämrats. Matchad förvärvsgrad innebär i vilken grad en person med en viss utbildning också arbetar med ett yrke som är relevant för den utbildning den investerat i. Trots en arbetslöshetsnivå som innebär att det finns tillgänglig arbetskraft har arbetsgivarna svårt att hitta den kompetens de söker.

Den matchade förvärvsgraden stiger i takt med utbildningsnivån, men det ser lite olika ut för män och kvinnor. Bland de högutbildade kvinnorna i Norra Mellansverige har 81,0 procent ett jobb som matchar deras utbildning. Bland de högutbildade männen är det 73,5 procent vars yrke matchar utbildningen. Ser vi till befolkningen vars högsta avslutade utbildning är gymnasiet är den matchade förvärvsgraden 58,2 procent bland kvinnorna och 65,0 procent bland männen. Det är en mycket större andel bland de med enbart gymnasieutbildning som har arbeten som inte alls är matchade mot sin utbildning, ungefär en tredjedel av kvinnorna och en femtedel av männen.

Om vi tittar på den matchade förvärvsgraden på riksnivå så är det 79,3 procent av de högutbildade kvinnorna som är helt matchade, och 74,1 procent av männen. Bland de med enbart gymnasieutbildning har kvinnorna en matchad förvärvsgrad på 58,2 procent och männen 63,3 procent. Jämfört med riket har alltså de högutbildade kvinnorna i Norra Mellansverige en något bättre matchad förvärvsgrad, medan männen ligger något sämre till. Bland befolkningen vars högsta

avslutade utbildning är gymnasial ligger kvinnorna i Norra Mellansverige på samma nivå som rikssnittet, medan männen ligger något över.

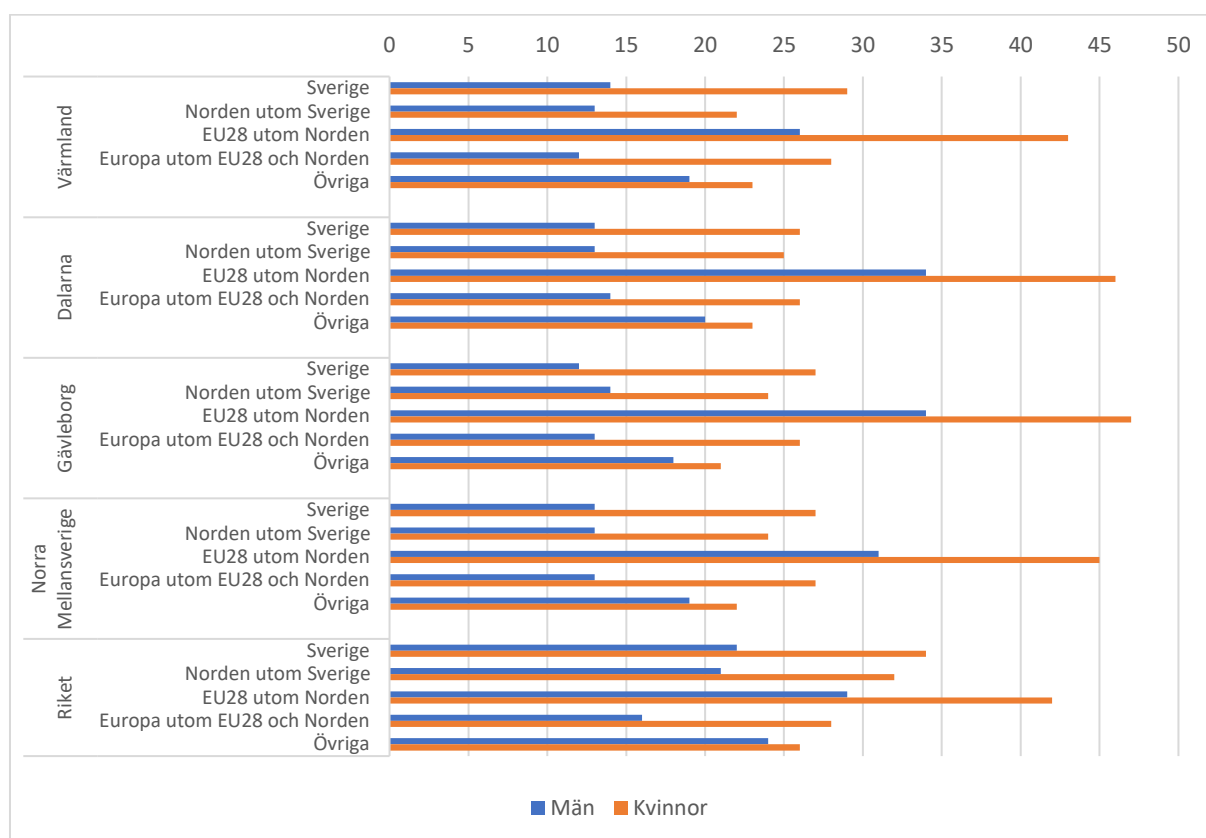

Diagram 7. Andel av befolkningen med minst treårig eftergymnasial utbildning, efter födelseland, 2018 (Källa: SCB)

Om vi tittar på förhållandet mellan utbildningsnivå och födelseland ser vi att det är en större andel av de som är födda i Sverige som har minst treårig eftergymnasial utbildning än de som är födda i ett annat nordiskt land. Men det är överlag en större andel högutbildade bland de utrikes födda än de som är födda i Sverige, och allra störst andel är det bland de som är födda inom EU men utanför Norden. Även bland de utrikes födda är det stor skillnad mellan könen, med en avsevärt större andel högutbildade kvinnor. I kategorin "Övriga" är det främst Nordamerika och Australien som sticker ut, medan Afrika har låga utbildningsnivåer och drar mer medelvärdet.

De låga utbildningsnivåerna i Värmland, Dalarna och Gävleborg kan delvis spegla de dominerande branscherna i länen, som byggverksamhet, skogs-, stål- och verkstadsindustri. För många av de här jobben räcker det med en yrkesutbildning på gymnasienivå, men de är viktiga för tillväxten i Norra Mellansverige. Det är viktigt att fler i Värmland, Dalarna och Gävleborg går längre i utbildningskedjan, men behovet av högutbildad kompetens behöver kopplas ihop med arbetsmarknaden i länen så att man möter upp kompetensbehoven hos näringsliv och offentlig sektor. Om fler invånare i Norra Mellansverige når en högre utbildningsnivå och det inte finns ett matchande behov riskerar dessa människor istället att tvingas bort från regionen i jakt på ett passande jobb.

Övergång från grundskolan till gymnasiet

I Norra Mellansverige som helhet är det färre elever som går ur årskurs 9 med gymnasiebehörighet jämfört med hela landet. I Norra Mellansverige går 19,2 procent av pojkarna och 15,9 procent av flickorna ur grundskolan utan att ha gymnasiebehörighet, jämfört med 17,1 respektive 14,2 procent på riksnivå. I Värmland är det dock bara 16,6 procent av pojkarna och 13 procent av flickorna som går ur utan att ha gymnasiebehörighet.

Om vi ser till hela den grupp som saknar gymnasiebehörighet, dit de som inte gått klart grundskolan hör, så har gruppen det sämre inom en rad olika områden. När det kommer till ersättningar från trygghetssystemen så kan vi se att den stora skillnaden går mellan de som har förgymnasial utbildning och de med gymnasial utbildning. De med eftergymnasial utbildning har i minst utsträckning ersättning från de sociala trygghetssystemen men skillnaden är inte lika stor mellan de som har eftergymnasial mot de som har gymnasial utbildning jämfört med skillnaden mellan de med gymnasial och de med förgymnasial utbildning. En del av arbetskraftsreserven finns i gruppen med endast förgymnasial utbildning men även om det är en del som uppbär arbetslöshetsersättning, försörjningsstöd eller etableringsersättning så har majoriteten i denna grupp någon form av sjukskrivning/sjukpension har stor potential för att öka antalet individer i arbetskraften.

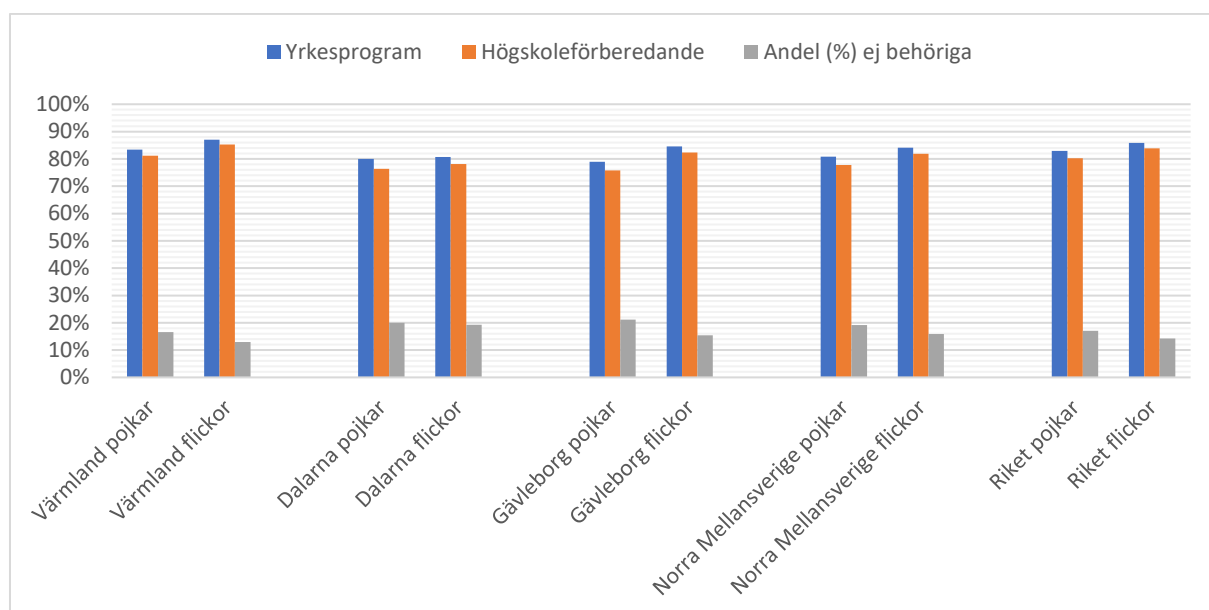

Diagram 8. Gymnasiebehörighet bland avgående elever, läsåret 2018/19 (Källa: Skolverket)

Av de elever i Värmland som avslutat grundskolan på våren 2018 är det 98 procent som fortsätter till gymnasiet samma höst. I Gävleborg är det 97,1 procent som går direkt vidare till gymnasiet och i Dalarna 95,7 procent. I riket som helhet är övergångsfrekvensen 97,5 procent³.

³ Källa: Skolverket, Jämförtal gymnasieskolan "Elever, antal på programtyper och huvudmannatyper"

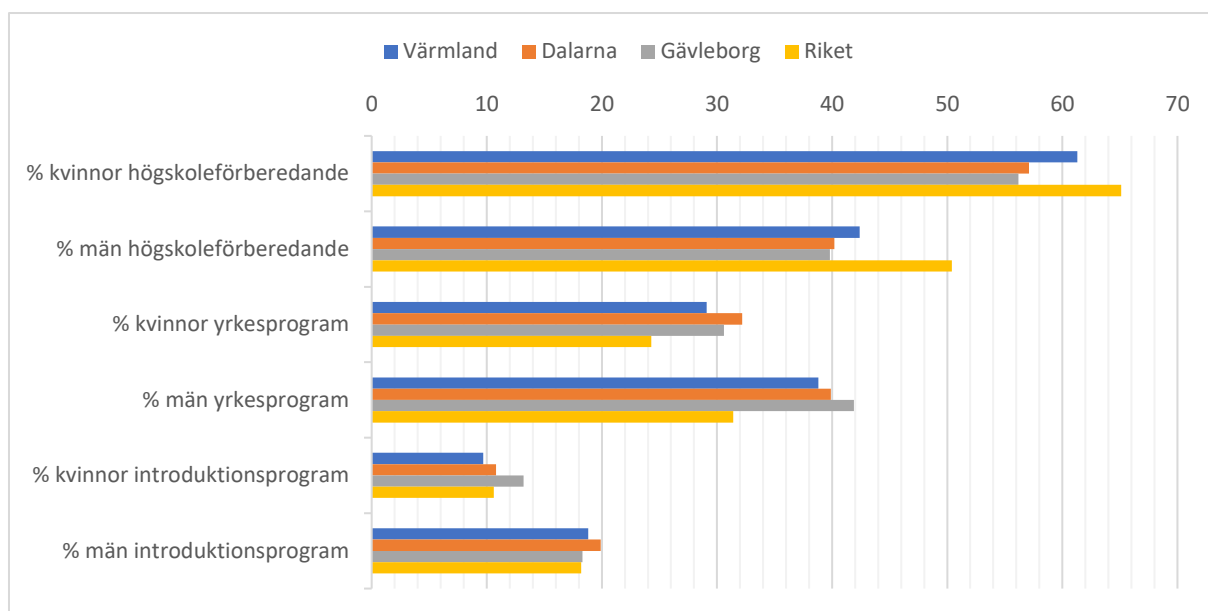

Diagram 9. Fördelning gymnasieprogram per kön, HT 2018 (Källa: Skolverket)

Variationen mellan elever som går till högskoleförberedande program, yrkesprogram och introduktionsprogram varierar mellan olika delar av landet. I Norra Mellansverige är det en mindre andel än riket som går till högskoleförberedande program och en större andel som går till yrkesprogram. Ser man till Sverige som helhet så går cirka 65 procent av flickorna och 50 procent av pojkarna till högskoleförberedande program, vilket är det överlägsna förstahandsvalet för båda könen. Bara 24,3 procent av flickorna och 31,4 procent av pojkarna på riksnivå går till yrkesprogram. I Gävleborg, där skillnaderna mot rikssnittet är tydligast, går 56,2 procent av flickorna och 39,8 procent av pojkarna till högskoleförberedande program. Däremot går 30,6 procent av flickorna och hela 41,9 procent av pojkarna till olika yrkesprogram. Det är också en något större andel av flickorna i Gävleborg som går till ett introduktionsprogram jämfört med riket.

Grunden till den könsuppdelade arbetsmarknad vi ser idag läggs tidigt. Redan mycket unga barn lär sig vad som är lämpliga jobb för killar respektive tjejer, och när detta manifesteras i gymnasieval så cementeras även de traditionella könsrollerna på arbetsmarknaden. Eftersom flickor i större utsträckning väljer högskoleförberedande program på gymnasiet är det också logiskt att en större andel kvinnor än män har en eftergymnasial utbildning. För att bättre nyttja hela befolkningens innovationskraft så krävs att man tidigt lär barn att alla yrken kan utföras av alla människor.

När fler elever väljer yrkesprogram minskar sannolikheten för en övergång till högskola eller universitet senare i livet. Om en högre utbildningsnivå är målet bör man fokusera på att inspirera fler – framför allt fler män – att välja högskoleförberedande program. Men om yrkesprogrammen i Norra Mellansverige spelar en viktig roll i regionens kompetensförsörjning kanske man också ska utveckla och förfinas dessa utbildningar så att de elever som kommer ut från yrkesprogrammen har den kompetens arbetsgivarna efterfrågar samt möjlighet att läsa vidare på högskola eller universitet. Det finns dessutom redan idag möjlighet för de som valt ett yrkesprogram att välja till kurser och därigenom få högskolebehörighet.

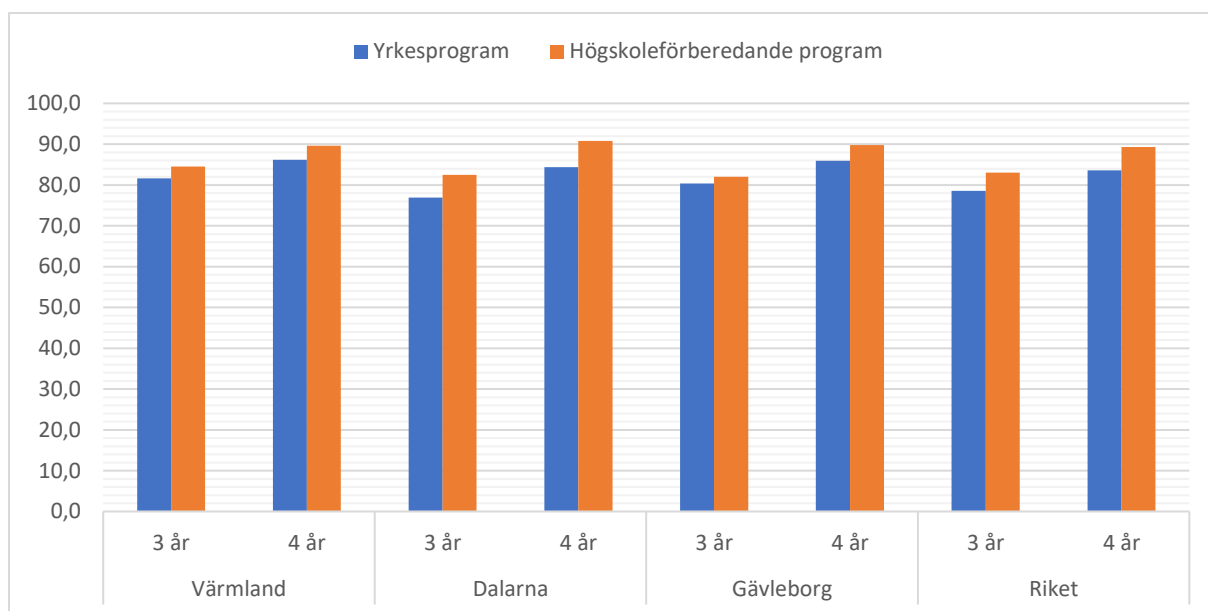

Diagram 10. Genomströmning; examen eller studiebevis om 2500 inom 3 och 4 år (Källa: Skolverket)

När vi ser på genomströmningen på gymnasiet och andelen elever som avslutar studierna med examen eller studiebevis om 2500 poäng inom tre eller fyra år så ligger Värmland över riket för både yrkesprogram och högskoleförberedande program. Gävleborg ligger också över riket, förutom vad gäller andelen elever som går ut högskoleförberedande program på tre år. I Dalarna är det på båda programmen en lägre andel av eleverna som kommer igenom på tre år, men fler som sedan går klart på fyra år jämfört med rikssnittet.

Övergång till högskola inom tre år från avslutad gymnasieutbildning

I Norra Mellansverige går drygt hälften av kvinnorna och strax under 40 procent av männen vidare från gymnasiet till en eftergymnasial utbildning inom tre år. Majoriteten går till högskolestudier, vilket gäller för både kvinnor och män. Det är vanligare för kvinnor än män att påbörja studier vid folkhögskola, och det är vanligare för män än kvinnor att istället gå till en yrkeshögskoleutbildning. På riksnivå är det nästan 57 procent av kvinnorna och 45 procent av männen som inom tre år efter gymnasiet går vidare till högskola, folkhögskola eller yrkeshögskola.

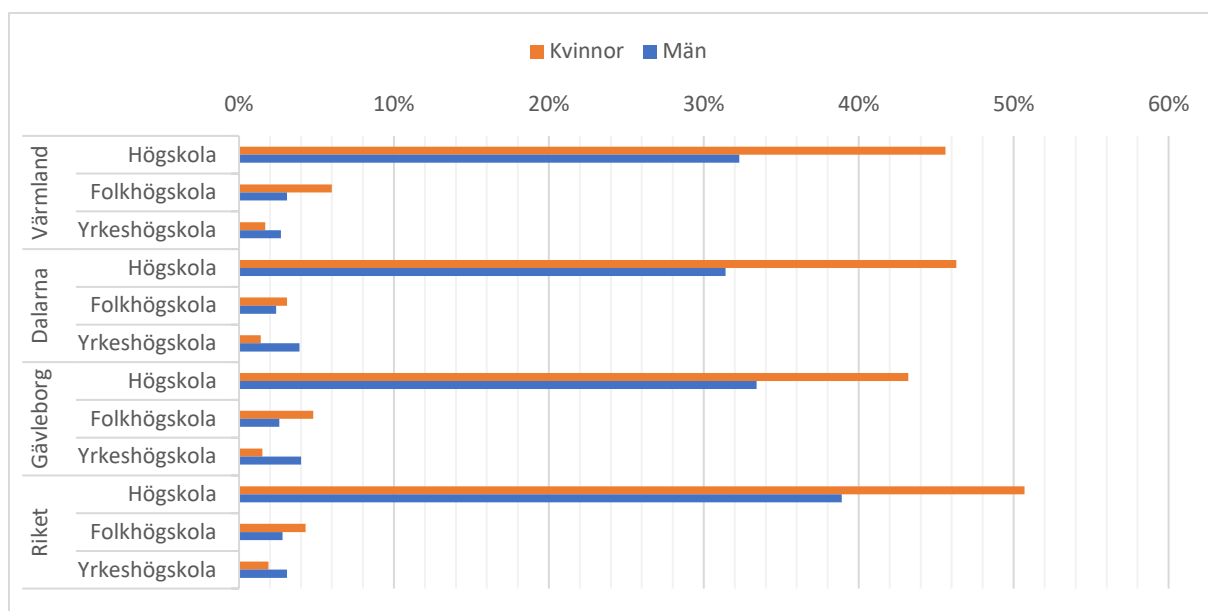

Diagram 11. Övergång till högskola, folkhögskola och yrkeshögskola inom tre år från avslutad gymnasieutbildning, examen VT 2015 (Källa: SCB)

Tittar vi närmare på andelen av befolkningen som inom tre år efter avslutad gymnasieutbildning börjar studera på högskola syns en ökning i alla tre länen från examensår 2006 till 2015 (påbörjat högskoleutbildning senast hösten 2018). På riksnivå har andelen kvinnor gått från 46,7 till 50,7 procent, en ökning med fyra procentenheter. Andelen män har ökat från 35 procent till 38,9 procent, en ökning med 3,9 procentenheter. Länen i Norra Mellansverige har haft varierad utveckling under den aktuella tioårsperioden, men i samtliga län har andelen gymnasiestudenter som går till högskola inom tre år ökat. Den kanske mest intressanta utvecklingen har skett i Dalarna, där andelen kvinnor som påbörjar högskolestudier inom tre år efter avslutad gymnasieutbildning ökat med hela 6,3 procentenheter medan andelen män som gör samma resa ökat med bara 1,8 procentenheter. Dalarna står därmed för både den största och minsta ökningen bland länen.

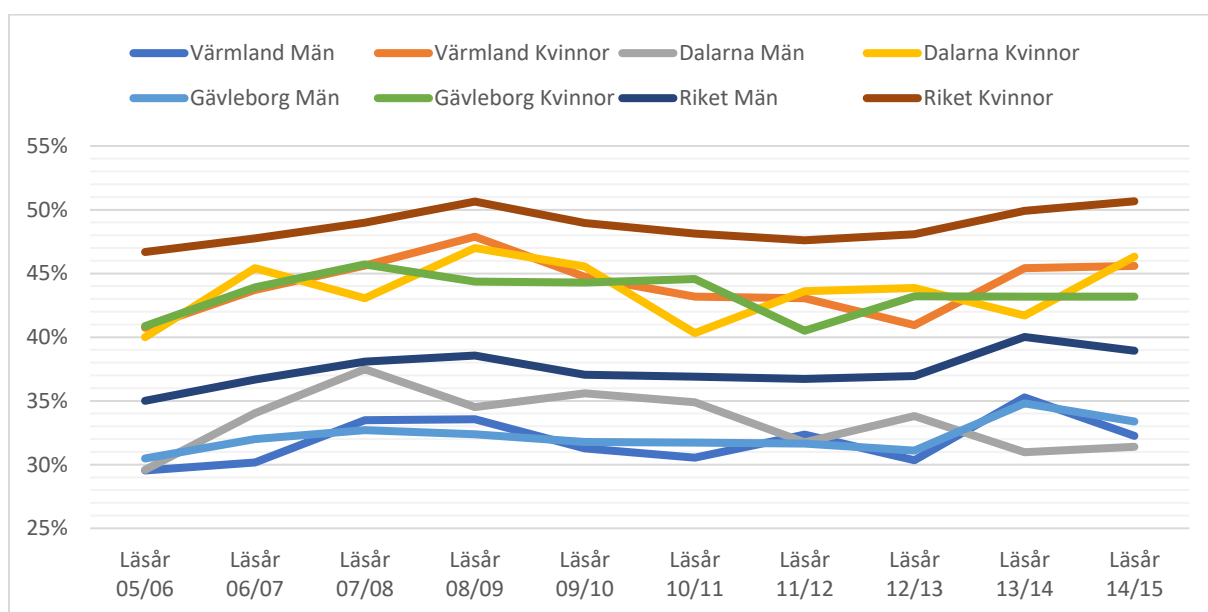

Diagram 12. Förändring i övergång från gymnasieutbildning till högskola inom tre år, notera den brutna y-axeln (Källa: SCB)

I Hammarö kommun i Värmland har andelen män som påbörjar högskolestudier inom tre år efter gymnasiet ökat från 27,7 procent av de som tog studenten våren 2006 till 46,6 procent av de som gick ur gymnasiet 2015, en ökning på 18,9 procentenheter. Ungefär hälften av alla män och kvinnor på Hammarö som tog studenten 2015 gick vidare till högskolan inom tre år. Hammarö ligger högt vad gäller andelen av befolkningen som har en eftergymnasial utbildning, och skillnaderna är mindre mellan könen än på länsnivå. Samtidigt är det en liten kommun med bara drygt 16 500 invånare. Antalet elever som tar studenten från gymnasiet och som är folkbokförda på Hammarö har under den aktuella tioårsperioden legat mellan 150–200 elever, men framåt slutet på perioden har kullarna varit mindre. Det innebär att om bara ytterligare en eller två män påbörjar högskolan inom tre år från gymnasiet får det stor bäring på statistiken.

Vikten av en gymnasieutbildning kan inte nog understrykas. Med en komplett gymnasieutbildning öppnas många möjligheter till jobb eller fortsatt utbildning, och utan en gymnasieutbildning är många av dessa dörrar stängda. Det måste vara högsta prioritet att öka andelen av befolkningen som går ur gymnasiet. Länen i Norra Mellansverige har en lägre utbildningsnivå än riket för såväl kvinnor som män, och genom att se på andelen elever som går ur grundskolan med gymnasiebehörighet och sedan titta på övergången till gymnasiet och vilken inriktning pojkar och flickor väljer så kan vi slå fast att skillnader mellan män och kvinnor etableras tidigt i skolgången. Dessa skillnader följer med ut i arbetslivet och leder till en arbetsmarknad med skev könsfördelning. Av den anledningen är det viktigt att stötta unga i att se olika framtida utvecklingsmöjligheter.

Flera studier visar att socioekonomisk bakgrund spelar stor roll för övergången till högre studier, men skolan och andra förebilder kan inspirera unga att studera vidare. Insatser som breddar ungas syn på sina framtida livsmöjligheter skulle kunna öka incitamenten att satsa på skolan för att ge sig själv fler möjligheter i framtiden. Det är särskilt angeläget att dessa insatser når unga män i Norra Mellansverige eftersom andelen män som studerar vidare är särskilt låg i regionen. Den ökning som syns i andelen befolkning med eftergymnasial utbildning beror nästan uteslutande på att andelen kvinnor har ökat.

Unga behöver också inspireras att utbilda sig för den regionala arbetsmarknaden eller rustas för att på sikt starta eget företag och se egenföretagande som en livsmöjlighet. Ett närmare samarbete mellan arbetsgivare och utbildare och ett större fokus på innovation och entreprenörskap skulle bättre kunna möta den regionala kompetensförsörjningen och gynna regionens tillväxt.

4. Arbetsmarknad

Utbildningsnivå har en stor betydelse för arbetsmarknadsutsikter, både för den enskilde individen och för samhället i stort. Regioner med hög utbildningsnivå har i regel högre sysselsättning, högre löneläge och en mer flexibel arbetsmarknad jämfört med regioner där utbildningsnivån är låg. Den låga utbildningsnivån är med andra ord en delförklaring till varför Norra Mellansverige har en relativt låg sysselsättningsgrad och hög arbetslöshet. I en lågkonjunktur kan en låg utbildningsnivå bidra till att läget på arbetsmarknaden förvärras än mer.

Det är i skrivande stund osäkert hur den kommande lågkonjunkturen kommer att påverka arbetsmarknaden i Norra Mellansverige. Vissa branscher har drabbats mycket hårt, bland annat gränshandeln som varit betydande i delar av Värmland och besöksnäringen som är stor i Dalarna. Andra branscher kan komma att drabbas i ett senare skede om den globala lågkonjunkturen blir långvarig med minskade exportmarknader och tillgång på viktiga importvaror som följd.

Sysselsättningsgrad och arbetslöshet

Sysselsättningsgraden i riket låg på 78 procent för kvinnor och 81 procent för män 2018. Siffrorna för Norra Mellansverige var i princip identiska. Överlag är sysselsättningen relativt jämn mellan länen. Den totala sysselsättningen varierade mellan 75 och 83 procent. Dalarna har en relativt hög sysselsättningsgrad medan den är lägre i Gävleborg och Värmland. Den låga sysselsättningsgraden i Värmland beror dock troligtvis på att de som arbetar i Norge inte räknas med i statistiken (en liknande förklaring gäller Skåne, det län som har lägst sysselsättning). Sysselsättningsgraden är generellt något lägre för kvinnor än för män. Det beror bland annat på att kvinnor studerar i högre utsträckning än män och tar ut en högre andel av föräldraledighetsdagarna.

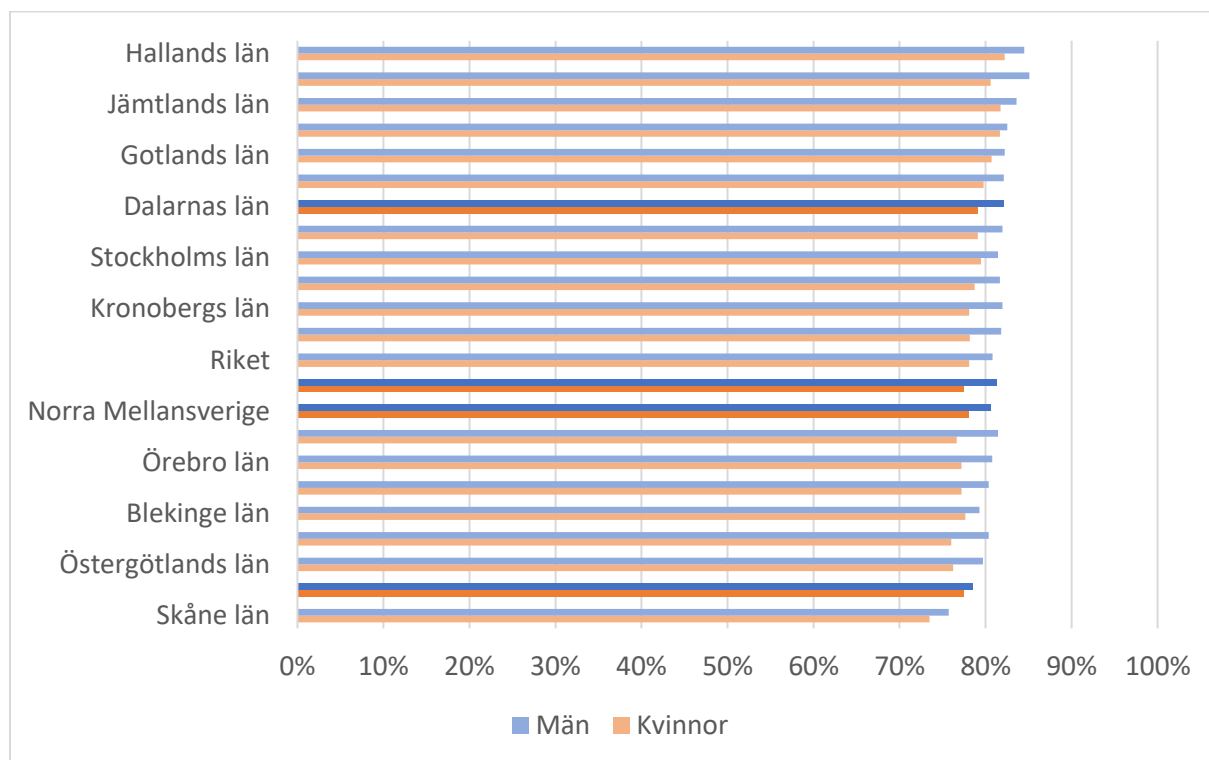

Diagram 13. Andel sysselsatta av befolkningen i arbetsför ålder (20–64) efter län, 2018 (Källa: SCB/RAMS)

Den kommande lågkonjunkturen innebär dock en sjunkande sysselsättningsgrad och en ökad arbetslöshet. Arbetslösheten i Norra Mellansverige var redan innan Covid-19-pandemin högre i Norra Mellansverige än i riket som helhet. Det beror på den höga arbetslösheten i Gävleborgs län. Arbetslösheten i Gävleborg uppgick i januari 2020 till 7,9 procent för kvinnor och 9 procent bland män, vilket var mer än två procentenheter över riksgenomsnittet (5,8 respektive 6,2 procent för kvinnor/män). Även långtidsarbetslösheten var högre i Gävleborg. Arbetslöshetsnivåerna i Värmland var mycket lika riksgenomsnittet medan Dalarna hade en lägre arbetslöshet, framför allt bland kvinnor. Det gällde både kort- och långtidsarbetslöshet. Bland männen var nivån mer lik riksgenomsnittet.

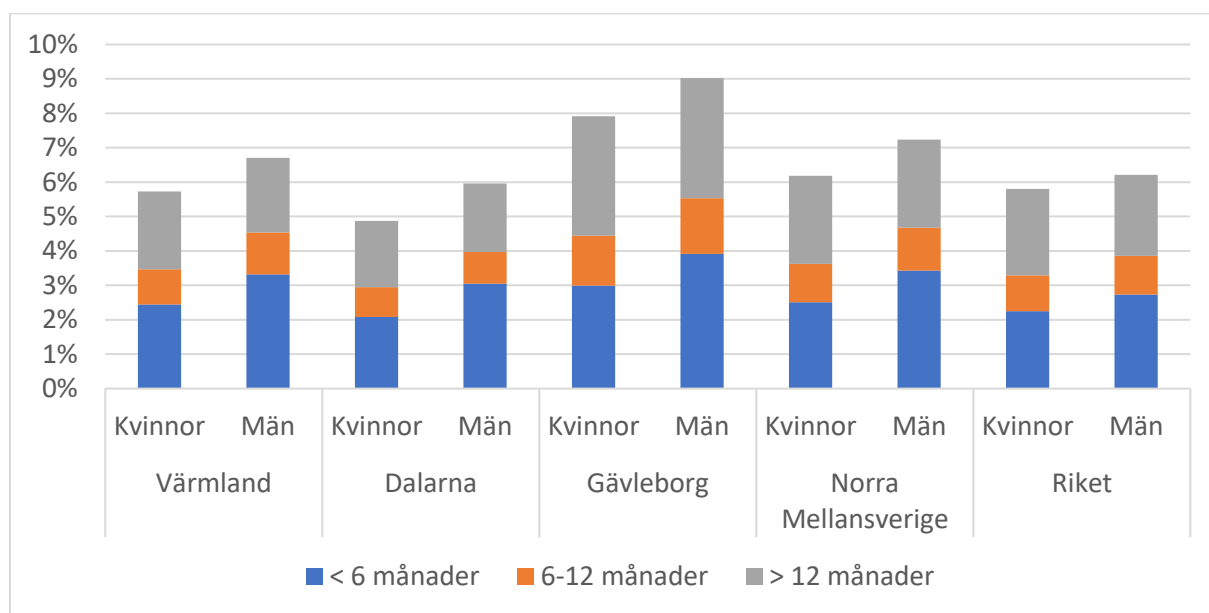

Diagram 14. Andel arbetslösa (öppet arbetslösa samt personer i arbetsmarknadspolitiska åtgärder) efter kön och tid i arbetslöshet, befolkningen 16–64 år, januari 2020 (Källor: Arbetsförmedlingen och SCB)

Covid-19-pandemin och den kommande lågkonjunkturen kommer dock ha stor inverkan på arbetslöshetsnivåerna. Arbetslöshetsnivåerna hänger nära samman men konjunkturen. Under högkonjunkturen 2018 och 2019 var arbetslöshetsnivåerna relativt låga. I Norra Mellansverige sjönk antalet arbetslösa mer än i riket. Nu stiger arbetslöshetssiffrorna igen, vecka för vecka, som en konsekvens av den vändande konjunkturen och de åtgärder som införts för att sakta ned smittspridningen av Covid-19 under mars 2020. Antalet nyinskrivna arbetssökande i de tre länen är ökade kraftigt under vecka 14 (Diagram 16). Utvecklingen i Norra Mellansverige är dock än så länge inte lika dramatisk som i riket (Diagram 17). Under vecka 12-14 har dock Stockholmsregionen varit betydligt hårdare drabbat av pandemin än många andra regioner, inklusive Norra Mellansverige. Om arbetslösheten kommer att stiga snabbare i Norra Mellansverige i takt med att sjukdomsförloppet ev. förvärras eller om arbetslöshetsutvecklingen kommer att vara olika i olika delar av landet är i skrivande stund omöjligt att säga.

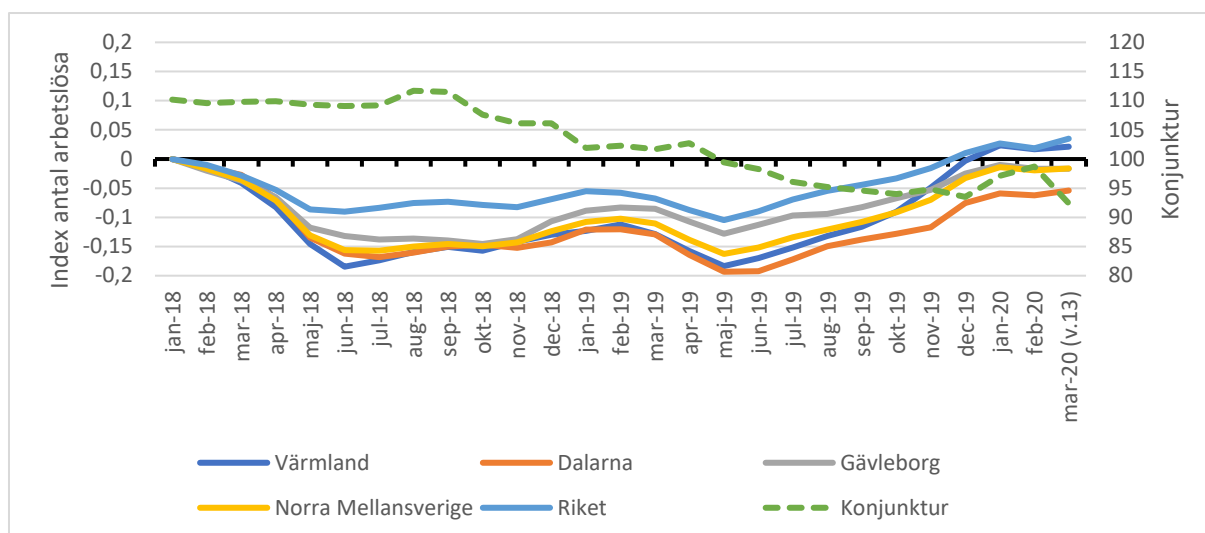

Diagram 15. Utvecklingen av antalet arbetslösa (16–64 år), mätt som ett index med januari 2018 som basnivå (värde 0), samt konjunkturutveckling (100 = normal utveckling) (Källa: Arbetsförmedlingen och Konjunkturinstitutet)

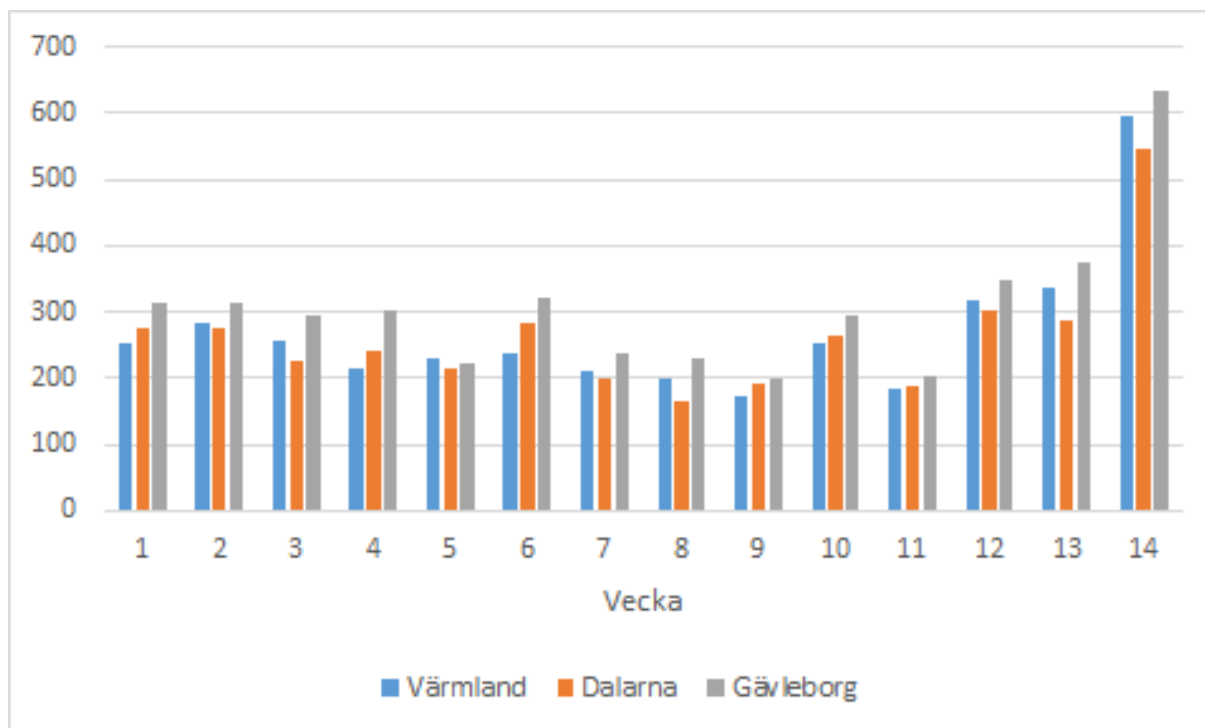

Diagram 16. Antalet nyinskrivna arbetssökande (16–64 år) i Värmland, Dalarna och Gävleborg, vecka 1-14 2020 (Källa: Arbetsförmedlingen)

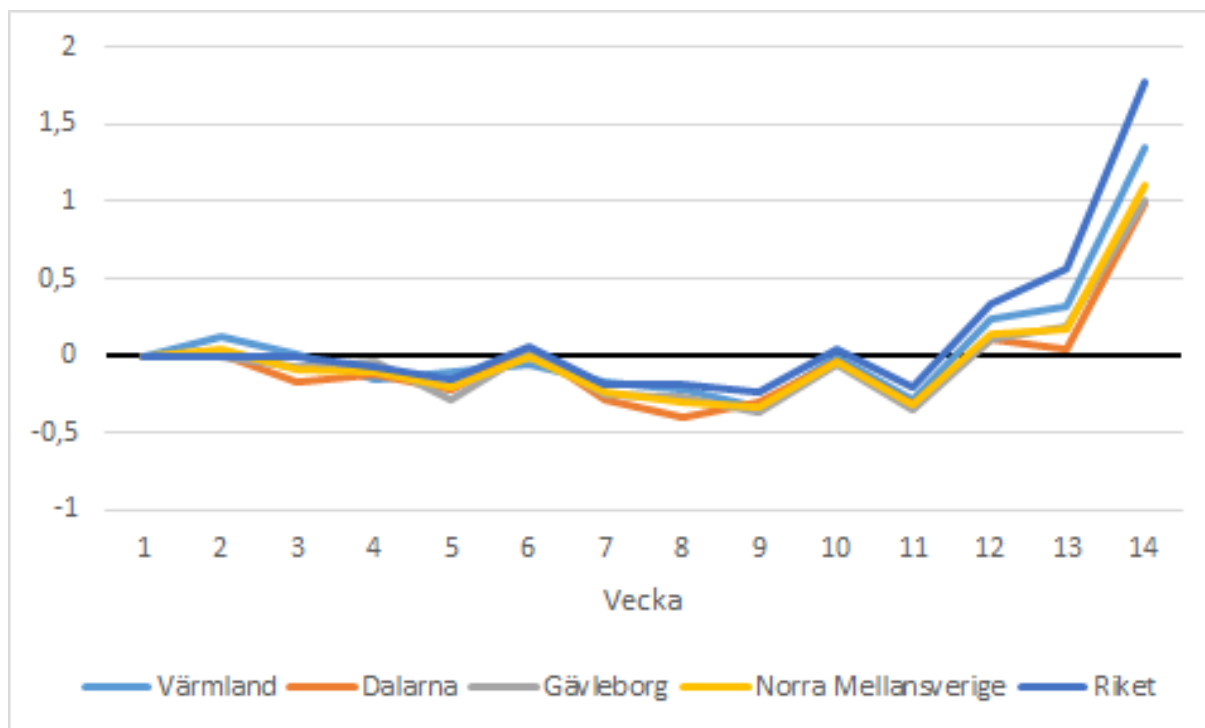

Diagram 17. Index över antalet nyinskrivna arbets sökande per vecka med vecka 1 2020 som basnivå (värde 0) (Källa: Arbetsförmedlingen)

Hur konjunkturkänslig arbetslösheten är beror dock till stor del på näringslivets sammansättning. En arbetsmarknad som kännetecknas av en hög andel arbetstillfällen inom det privata näringslivet är mer konjunkturkänslig jämfört med en arbetsmarknad som domineras av den offentliga sektorn. Konjunkturkänsliga branscher som hotell och restaurang, besöksnäring och handel tenderar också att drabbas hårdare, vilket har varit tydligt i den rådande situationen. Eftersom kvinnor i högre utsträckning än män arbetar inom den offentliga sektorn drabbas de generellt mindre än män av lågkonjunkturer. Det innebär troligtvis att lågkonjunkturen kommer att drabba män i högre grad än kvinnor.

Överlag brukar de grupper som redan tidigare står längst från arbetsmarknaden - däribland lågutbildade, unga och utrikes födda – vara de som drabbas hårdast även i lågkonjunktur och perioder av ökande arbetslöshet. Dessa gruppers sysselsättningsmöjligheter försämras ytterligare när andra grupper med en starkare ställning på arbetsmarknaden förlorar sina jobb och därmed börjar konkurrera om de jobb som finns kvar.

Ungdomsarbetslöshet

En grupp som riskerar att drabbas hårt när arbetslösheten stiger är ungdomar. Det har märkts inte minst under mars 2020 när ungdomar i högre utsträckning än äldre har drabbats av arbetslöshet. Att arbetslösheten stiger främst bland unga beror på unga i högre utsträckning än äldre har tillfälliga och osäkra anställningar som lättare kan sägas upp. Unga är dessutom överrepresenterade i branscher som har drabbats hårt av Covid-19-pandemin, däribland besöksnäringen, hotell- och restaurangbranschen och detaljhandeln.

Redan innan Covid-19-pandemins utbrott var ungdomsarbetslösheten hög i Norra Mellansverige, och framför allt Gävleborg. Under vecka 14 2019 var 5,5 procent av kvinnorna och 7,7 procent av männen upp till 24 år i Norra Mellansverige arbetslösa, jämfört med 4,3 respektive 6,2 procent i riket. Under

samma vecka 2020 var andelarna för kvinnor/män 6,3 respektive 9,3 procent i Norra Mellansverige och 5,4 respektive 7,3 procent i riket. En förklaring till skillnaderna är att näringslivet i regionen innehåller en mindre andel arbetstillfällen för just ungdomar vilket tillsammans med den höga arbetslösheten överlag begränsar ungas möjligheter på arbetsmarknaden. Precis som med arbetslösheten i stort finns tydliga skillnader mellan länen. Gävleborg har den högsta ungdomsarbetslösheten medan den är lägst i Dalarna. Den största ökningen mellan 2019 och 2020 har dock ägt rum i Värmland.

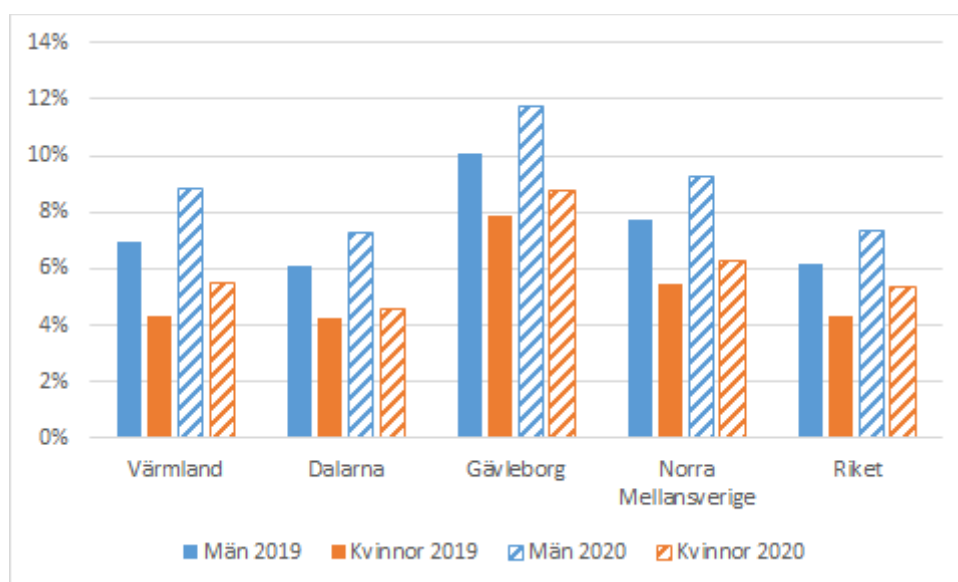

Diagram 18. Ungdomsarbetslöshet –24 år efter kön, vecka 14 2019 och vecka 14 2020 (Källa: Arbetsförmedlingen)

En annan orsak till den höga ungdomsarbetslösheten är att en lägre andel av ungdomarna i Norra Mellansverige väljer att studera vidare efter gymnasiet. Utbildningsnivån har stor inverkan på ungas möjligheter att få jobb. Ungdomar med eftergymnasial utbildning eller med examen från gymnasieskolans yrkesprogram har betydligt bättre framtidsutsikter än ungdomar som har läst teoretiska gymnasieprogram eller som saknar gymnasieexamen. Den sistnämnda gruppen har det mycket svårt på arbetsmarknaden. Ca 40 – 50 procent av alla ungdomar i de tre länen i åldern 20–24 år samt 25–34 år som saknade gymnasieexamen hade varit inskrivna på arbetsförmedlingen någon gång under 2018. I samtliga utbildningsgrupper var andelarna mellan 15 och 30 procent. Ungdomsarbetslösheten har varit hög under hela 2000-talet vilket tyder på att problemet är strukturellt. SCB:s arbetsmarknadsprognoser tyder på att efterfrågan på personer utan gymnasieutbildning kommer att sjunka ytterligare i framtiden⁴. Antalet jobb för personer som saknar utbildning minskar när yrken försvinner, arbetsuppgifter förändras och utbildningskraven till många yrken skärps.

⁴ SCB 2017. *Trender och prognoser 2017. Befolkningen, utbildningen, arbetsmarknaden med sikte på år 2035*

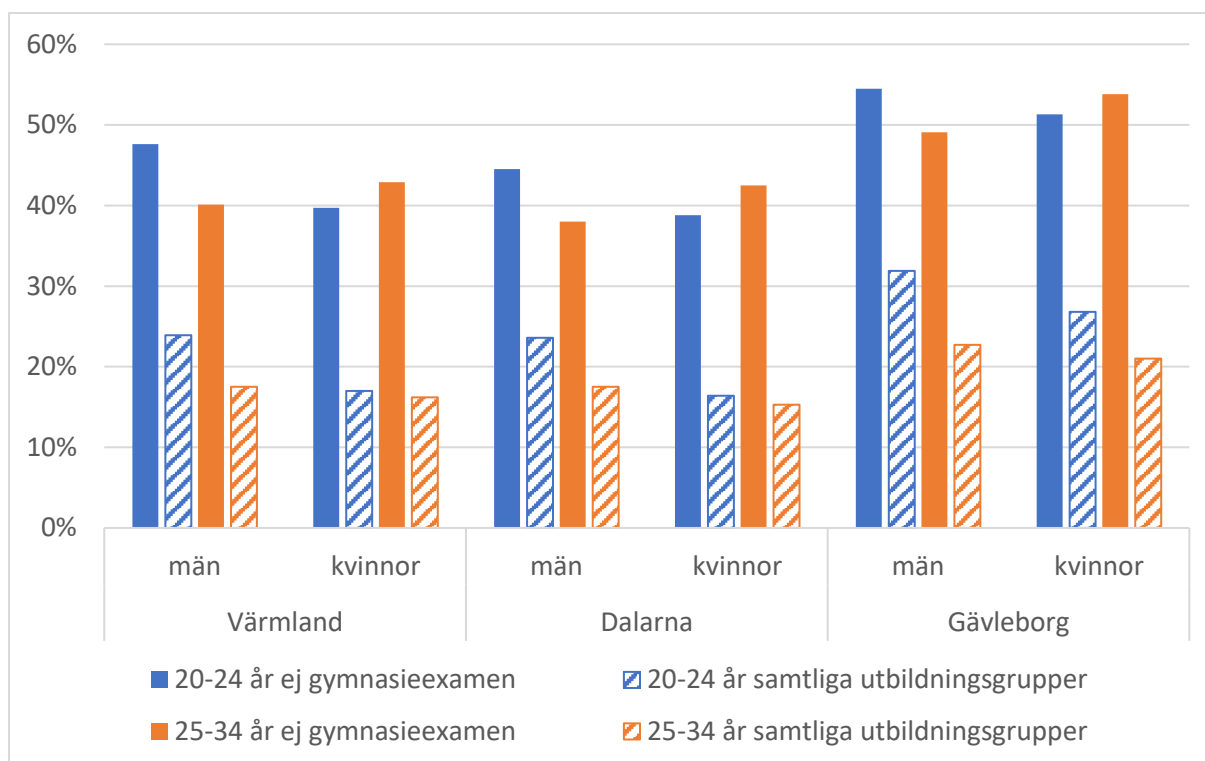

Diagram 19. Andel som varit inskrivna hos Arbetsförmedlingen någon gång under året efter kön, ålder och utbildningsnivå, 2018 (Källa: SCB)

Många unga upplever perioder av kortare arbetslöshet. För de flesta ger det inga långsiktiga konsekvenser. Ungdomar som fastnar i långtidsarbetslöshet är däremot problematiskt och kan få stora konsekvenser för individens framtidsmöjligheter. Längre perioder av arbetslöshet i unga år gör det betydligt svårare att etablera sig på arbetsmarknaden och har också negativa effekter på individens framtida löneutveckling. Skillnaderna mellan länen och könen vad gäller ungdomsarbetslöshet generellt gäller också långtidsarbetslöshet. I Gävleborgs län har 3,7 procent av alla unga kvinnor och 5 procent av alla unga män (ålder 18–24) varit arbetslös i minst sex månader. I Värmland är andelarna i nivå med riket (2 respektive 2,9 procent) och i Dalarna något under (1,7 respektive 2,1 procent)⁵.

Sysselsättning bland utrikes födda

En annan grupp med en svag ställning på arbetsmarknaden är utrikes födda. Sysselsättningen bland utrikes födda är generellt lägre än bland svenskfödda personer, och arbetslösheten, inklusive långtidsarbetslösheten, är högre. Det är dock stora skillnader beroende på födelseland. Personer från länder utanför EU/EFTA har det betydligt svårare på arbetsmarknaden än personer från Norden eller övriga EU/EFTA. Undantaget är Värmland som har en låg sysselsättningsgrad bland personer (framför allt män) från Norden. Förklaringen är troligtvis att en stor del av dessa personer är födda i och arbetar i Norge, och i dagsläget registreras de inte som sysselsatta i statistiken utan felaktigt som ej förvärvsarbetande. Kvinnor har överlag en något lägre sysselsättningsgrad än män men diagrammet nedan visar att könsskillnaderna framför allt gäller gruppen personer födda utanför EU/EFTA. Inom den gruppen uppgår könsskillnaderna i sysselsättning till ca tio procentenheter i alla tre länen (och i riket). Med andra ord är kvinnor från länder utanför EU/EFTA en grupp som står långt från arbetsmarknaden.

⁵ Arbetsförmedlingens statistik

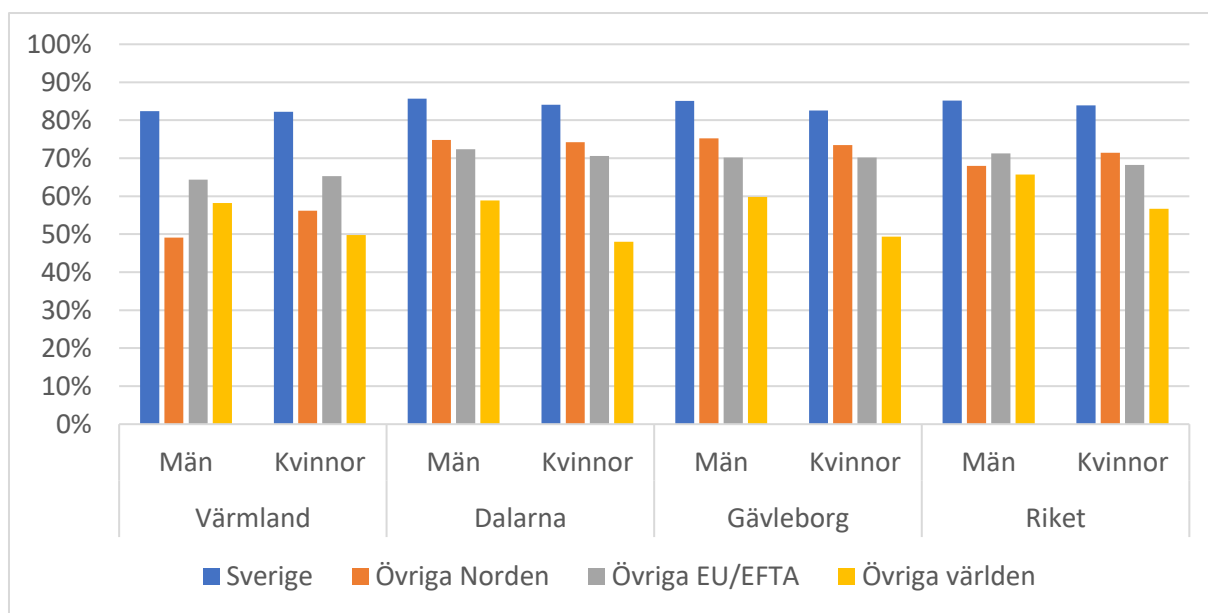

Diagram 20. Andel förvärvsarbetande efter kön och födelseregion, januari 2020 (Källa: Arbetsförmedlingen)

Utbildningsnivån har dock stor betydelse för utrikes föddas möjligheter på arbetsmarknaden. Högutbildade utrikes födda klarar sig generellt relativt bra. Sysselsättningen bland utrikes födda med eftergymnasial utbildning är på mellan 66 och 70 procent i de tre länen, vilket visserligen är under motsvarande nivå för svenskfödda personer (87 – 90 procent) men ändå betydligt över genomsnittet för utrikes födda. Personer med gymnasieexamen har nästan lika hög sysselsättning medan andelen är betydligt lägre bland de som saknar gymnasieexamen.

En annan faktor som har stor betydelse för hur utrikes födda klarar sig på arbetsmarknaden är vistelsetid i Sverige. Personer med minst gymnasieexamen som har varit i Sverige länge (10 år eller mer) har en sysselsättningsnivå som närmar sig snittet för svenskfödda medan sysselsättningen är betydligt lägre bland nyanlända. Nyanlända med låg utbildningsnivå har mycket låga chanser till utbildning. De könsskillnader som finns för utrikes födda generellt gäller också denna grupp. Sysselsättningsgraden bland kvinnor som har varit mindre än två år i Sverige är under tio procent i samtliga län, liksom i riket. Bland männen i denna grupp är sysselsättningen betydligt högre, ofta minst det dubbla. Könsskillnaderna jämnas ut med en ökad vistelsetid i Sverige, och detta sker i högre grad med högre utbildning. I gruppen med förgymnasial utbildning som har vistats i Sverige i minst 10 år är det cirka 10 procentenheter fler män än kvinnor som är förvärvsarbetande, i gruppen gymnasieutbildade är det endast någon procentenhet högre förvärvsfrekvens hos män än kvinnor och i gruppen med eftergymnasial utbildning så är det ett par procentenheter fler kvinnor än män som är förvärvsarbetande. Dessa siffror gäller för riket som helhet, men mönstret är detsamma i Norra Mellansverige men med en något mindre skillnad mellan könen i gruppen som har vistats i Sverige i minst 10 år i Värmland.

	Värmland			Dalarna			Gävleborg		
Vistelsetid	Förgymnasial	Gymnasial	Eftergymnasial	Förgymnasial	Gymnasial	Eftergymnasial	Förgymnasial	Gymnasial	Eftergymnasial
0-1 år	13%	22%	32%	14%	21%	37%	11%	17%	29%
2-3 år	32%	38%	47%	28%	43%	53%	38%	44%	51%
4-9 år	43%	62%	65%	41%	66%	70%	40%	65%	66%
10- år	55%	69%	78%	57%	78%	82%	56%	75%	81%
Samtliga	43%	62%	66%	41%	67%	70%	42%	66%	69%

Tabell 2. Sysselsättningsnivåer bland utrikes födda efter utbildningsnivå och vistelsetid (Källa: SCB)

Matchningen på arbetsmarknaden i Norra Mellansverige är god sett till om man har rätt utbildningsnivå för det yrke man har, drygt 85 procent har rätt utbildningsnivå för sitt yrke. Det finns dock drygt 11 procent som har en högre utbildning än vad yrket kräver, en väsentligt högre andel än de som har en för låg utbildning.

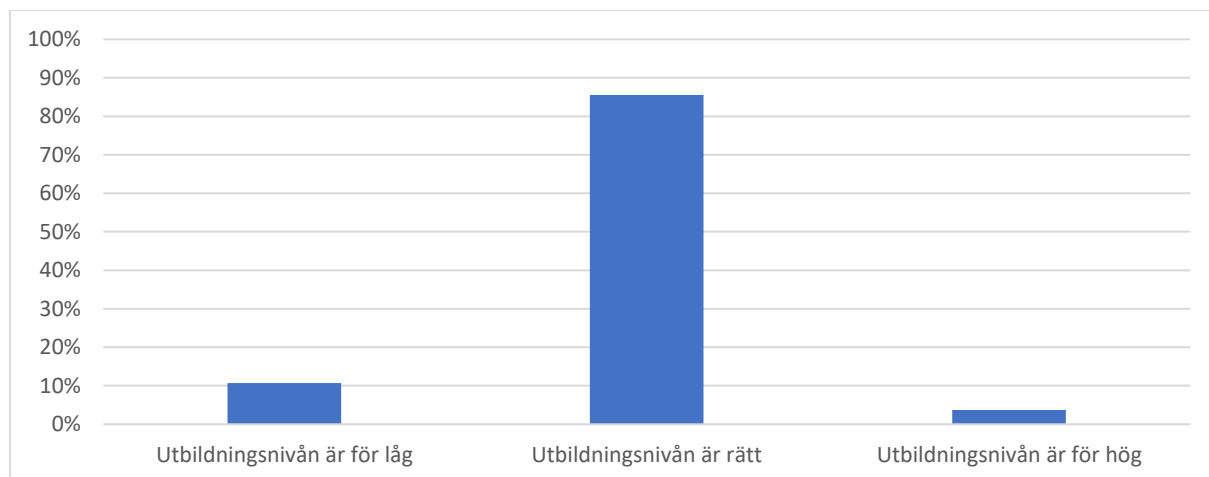

Diagram 21. Arbetsmarknadsmatchning utifrån utbildningsnivå i Dalarna och Gävleborg (statistik saknas för närvarande för Värmland). (Källa: Regionala Supercrossdatabaserna, SCB)

För att klara den framtida kompetensförsörjningen, med en demografisk struktur med allt färre i arbetsför ålder per pensionär, barn och ungdom, är en stor utmaning hur man ska få den stora lågutbildade utrikes födda gruppen i arbete. En del i denna grupp har inte ens fullgjort grundskolan och har således en tämligen lång väg för att klara en gymnasieexamen. Här finns en potential i de som är överutbildade för sina yrken. Denna grupp torde vara enklare att med insatser förflytta till mer kvalificerade yrken och därmed frigöra mindre kvalificerade yrken till de som saknar gymnasieexamen. Även för de som saknar gymnasieexamen kan insatser behövas, men vägen att utbilda dem för ett specifikt yrke är sannolikt kortare än att fullgöra en hel gymnasieutbildning. Det finns vissa indikationer på att vi har varit mer fokuserade på att få nyanlända i arbete än att se till kvaliteten på matchningen, ett fullt rimligt fokus då antalet nyanlända i etablering har varit högt under många år. Om invandringen fortsätter att minska och arbetskraftsbristen – åtminstone på lite längre sikt – håller i sig behöver vi möjligen titta än mer på hur matchningen fungerar, och där utgör överutbildade en potential.

En könssegregerad arbetsmarknad

Arbetsmarknaderna i Norra Mellansverige är tydligt könssegregerade och de tre länen har en nästan identisk könsfördelning mellan sektorerna. Fördelningen är typiskt traditionell med en stor andel av kvinnorna i omsorgsyren inom den offentliga sektorn medan männen i högre grad arbetar i den privata sektorn. Vård- och omsorgssektorn är den överlägset vanligaste arbetsplatsen för kvinnor i regionen. Ungefär en tredjedel av alla kvinnor i Norra Mellansverige arbetar inom sektorn. Utbildningssektorn är näst vanligast, här arbetar ca 17 procent av kvinnorna i länet. Männen har en något större spridning mellan sektorerna men fortfarande återfinns ungefär hälften av alla män inom branscherna tillverkning och utvinning, byggverksamhet och handel.

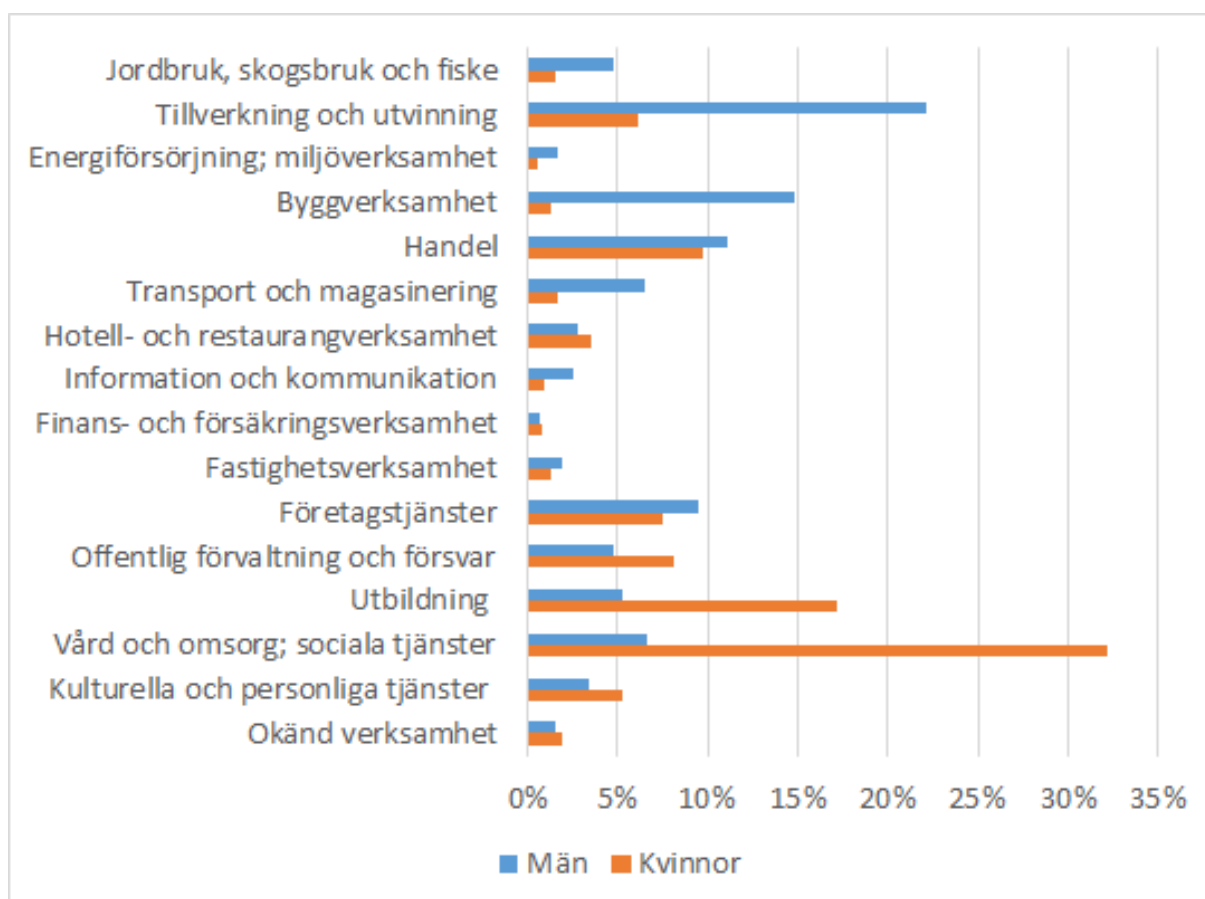

Diagram 22. Andelen förvärvsarbetande i Norra Mellansverige efter sektor (SNI 2007) och kön, 2018 (Källa: SCB)

Könsstrukturer på arbetsmarknaden är relativt trögföränderliga. Samtidigt finns förändringar mot en mer jämn könsfördelning, åtminstone inom vissa branscher. Andelen kvinnor har ökat mest inom byggverksamhet, jordbruk, skogsbruk och fiske samt energiförsörjning och miljöverksamhet som alla är branscher med en hög andel män. Samtidigt har andelen män ökat inom den kvinnodominerade vårdsektorn. Inom teknik och utvinning, den största branschen för män, är dock könsfördelningen identisk 2008 och 2018, och inom den mansdominerade informations- och kommunikationsbranschen har könsfördelningen blivit mer ojämn över tid⁶.

På yrkesnivå är kvinnorna överrepresenterade inom yrken som kräver en längre högskoleutbildning, vilket är förväntat givet kvinnors högre utbildningsnivå. Män arbetar i högre grad inom yrken som endast kräver kortare eftergymnasial utbildning eller enbart gymnasiekompetens/utan utbildningskrav. Männerna är också överrepresenterade inom ledningsarbete. Andelen män som arbetar med ledningsarbete är betydligt högre än andelen kvinnor, 6,7 respektive 4,3 procent⁷. En högre andel kvinnor än män inom högkvalificerade respektive chefsyrken har eftergymnasial utbildning. Kvinnor behöver alltså i högre utsträckning än män utbilda sig mer för att bli chefer eller få högkvalificerade jobb.

Män är chefer i samtliga branscher men andelen är högst i de branscher som domineras av män, framför allt bygg och tillverkning och utvinning. Samtidigt som andelen manliga chefer är hög inom

⁶ SCB

⁷ SCB

dess branscher är den dock proportionerlig sett till andelen manliga anställda. I de fyra övriga stora branscherna - handel, företagstjänster, utbildning samt vård och omsorg – är däremot manliga chefer överrepresenterade, sett till könsfördelningen bland anställda inom branschen. Den största överrepresentation av manliga chefer finns inom handelssektorn där 75 procent av cheferna är män, att jämföra med 56 procent av de sysselsatta i branschen totalt. Samtidigt finns det en tydlig trend mot en ökad andel kvinnliga chefer. Inom samtliga branscher utom bygg och handel har den manliga överrepresentationen minskat mellan 2008 och 2018.

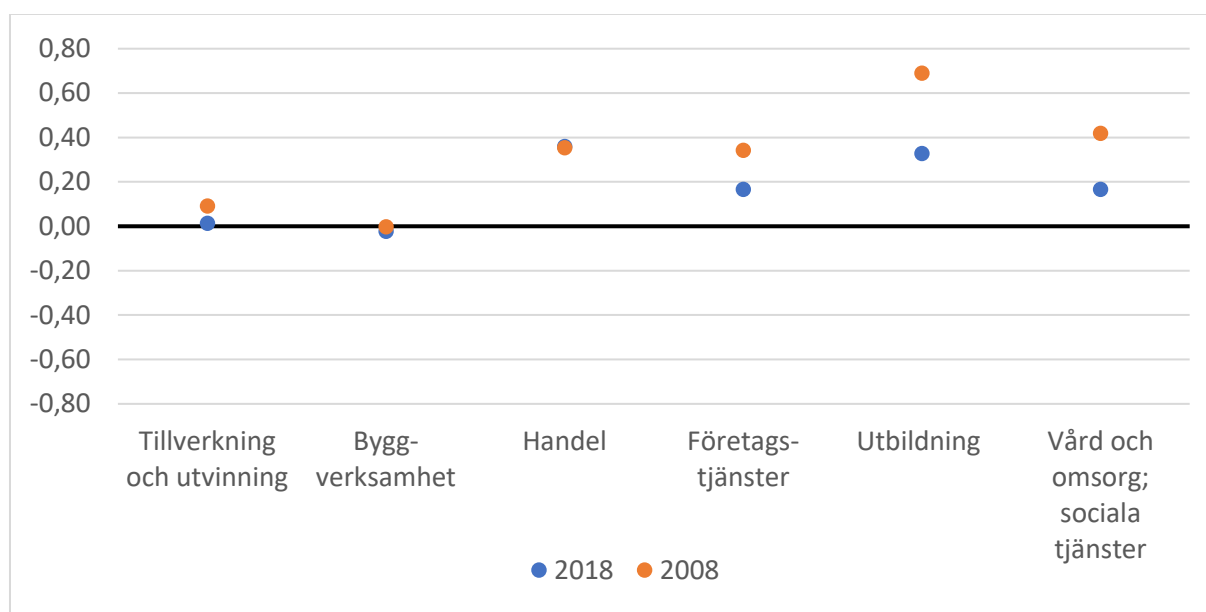

Diagram 23. Över-/underrepresentation för andel män i ledningsyrken i relation till andelen män inom branschen, Norra Mellansverige 2018 och 2008. Ett värde på 0 innebär att andelen manliga chefer är proportionerlig gentemot andelen manliga anställda. Ett värde över 0 innebär att män är överrepresenterade i ledande positioner medan ett värde under 0 innebär en underrepresentation. (Källa: SCB, egna bearbetningar).

En könssegregerad arbetsmarknad motverkar dynamik och tillväxt⁸. Rörligheten på arbetsmarknaden hindras när män och kvinnor är låsta inom rådande könsstrukturer. Människor begränsas också i sina yrkesval vilket innebär att många kanske arbetar inom yrken där de inte når sin fulla potential, eller att utbildningsvalen inte motsvarar arbetsmarknadens behov i den utsträckning som hade kunnat vara fallet om könsnormerna varit mindre starka. Många potentiellt duktiga kvinnliga ledare kanske avstår från att söka ledarutbildningar eller ledaryrken på grund av bristen på förebilder och motverkande normer. I slutändan kan en könssegregerad arbetsmarknad minska länens attraktionskraft för både nuvarande invånare och potentiella inflyttare.

⁸ Tillväxtverket 2011, *Att välja jämställdhet*; Tillväxtverket 2019, *Att fortsätta välja jämställdhet*

5. Ohälsa

Ohälsa är ett stort problem på den svenska arbetsmarknaden. Enligt beräkningar av Skandia⁹ uppgick kostnaderna för sjukskrivningar till 64 miljarder kronor år 2018. Det är över tio miljarder mer än vad som lades Sveriges försvar och krisberedskap samma år. För den enskilde individen innebär sjukskrivning och/eller ohälsa både ett sämre mående och en försämrad ekonomi. Över 40 procent av alla som har en pågående sjukskrivning har en låg ekonomisk standard.

Ohälsan är högre i Norra Mellansverige jämfört med riket. Alla tre länen finns också på listan över de fem län där den psykiska ohälsan ökar mest - med 22-23 procent mellan 2010 och 2019¹⁰. För Norra Mellansverige innebär det stora kostnader i form av både uteblivna skatteintäkter och kostnader för hälso- och sjukvård.

Ohälsotal och sjukfrånvaro/sjukskrivningar

Ohälsotalet är ett av de vanligaste måtten på ohälsa, i alla fall för den arbetsföra befolkningen. Måttet mäter antalet frånvarodagar från arbetet som ersätts från sjukförsäkringen under en 12-månadersperiod. Det inkluderar antalet utbetalda dagar med sjukpenning, arbetsskadesjukpenning, rehabiliteringspenning och sjukersättning/aktivitetsersättning från socialförsäkringen och sätts i relation till antalet registrerade försäkrade¹¹ i åldersgruppen 16–64. Det kan tolkas som "antalet ohälsodagar (nettodagar) per person och år". Då ohälsotalet är ett mått på uttag från sjukförsäkringen med ersättningar från Försäkringskassan ingår inte de första två veckorna av sjukfrånvaro då sjukersättningen under denna tid betalas av arbetsgivaren.

Antalet ohälsodagar är högre jämfört med riket för samtliga tre län i Norra Mellansverige. Bland kvinnor är antalet ohälsodagar 3–5 fler jämfört med riket och bland män 2–3 fler. Trenden går mot färre ohälsodagar men skillnaderna gentemot riket består. Om minskningen är ett utslag av en faktisk minskning av ohälsan eller beror på strukturella förändringar i bedömningar och ersättningssystem är oklart. Försäkringskassan har fått i uppdrag av regeringen att sänka utbetalningarna från sjukförsäkringssystemet och då den självskattade hälsan inte blir bättre indikerar det att de strukturella förändringarna till stor del förklarar minskningen.

Ohälsotalet är något högre i Värmland och Gävleborg jämfört med Dalarna, och har varit så under de senaste fyra åren. Den största skillnaden är dock den mellan könen. Både i Norra Mellansverige och i riket har kvinnor betydligt fler ohälsodagar jämfört med män.

⁹ Skandia (2019)

¹⁰ Ibid

¹¹ För att vara "registrerat försäkrad" måste man ha eller ha haft en anknytning till arbetsmarknaden, d.v.s. ha en sjukpenningsgrundande inkomst (SGI). Personer som aldrig har arbetat kan inte få ersättning från socialförsäkringen och ingår därför inte heller i ohälsotalet eller sjukpenningtalet.

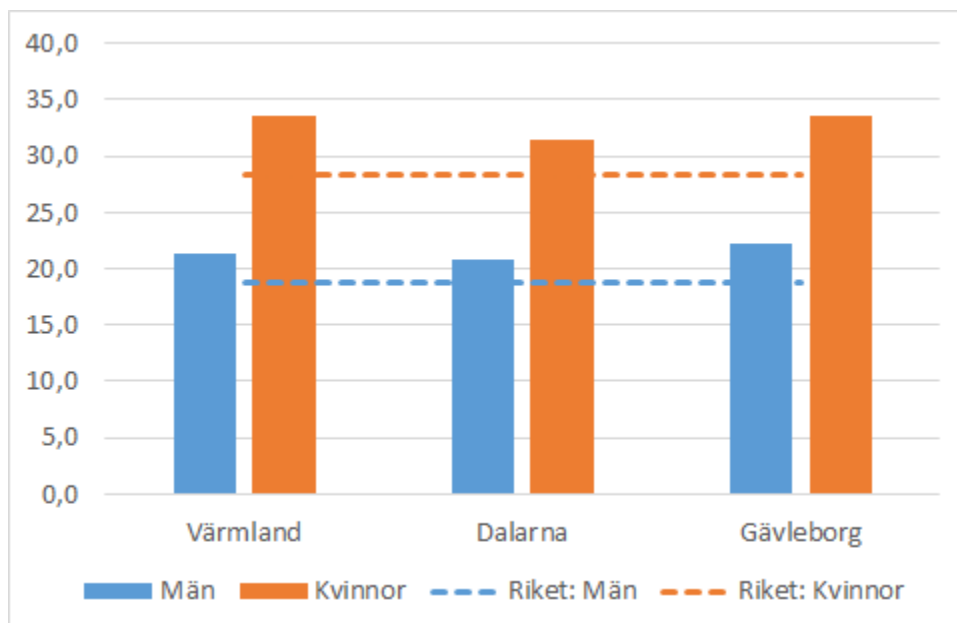

Diagram 24. Ohälsotoalet efter kön i de tre länen samt riket, 2019 (Källa: Försäkringskassan)

Könsskillnaden återfinns även i sjukpenningtalet, som mäter antalet (netto-)dagar med sjukpenning och/eller rehabiliteringspenning per försäkrad individ. Kvinnor tar ut betydligt fler sjukdagar än män. I Värmland uppgår kvinnornas sjukdagar till det dubbla jämfört med männen (14,0 respektive 7,0) medan kvinnorna i Dalarna och Gävleborg tar ut upp emot 90 procent fler dagar.

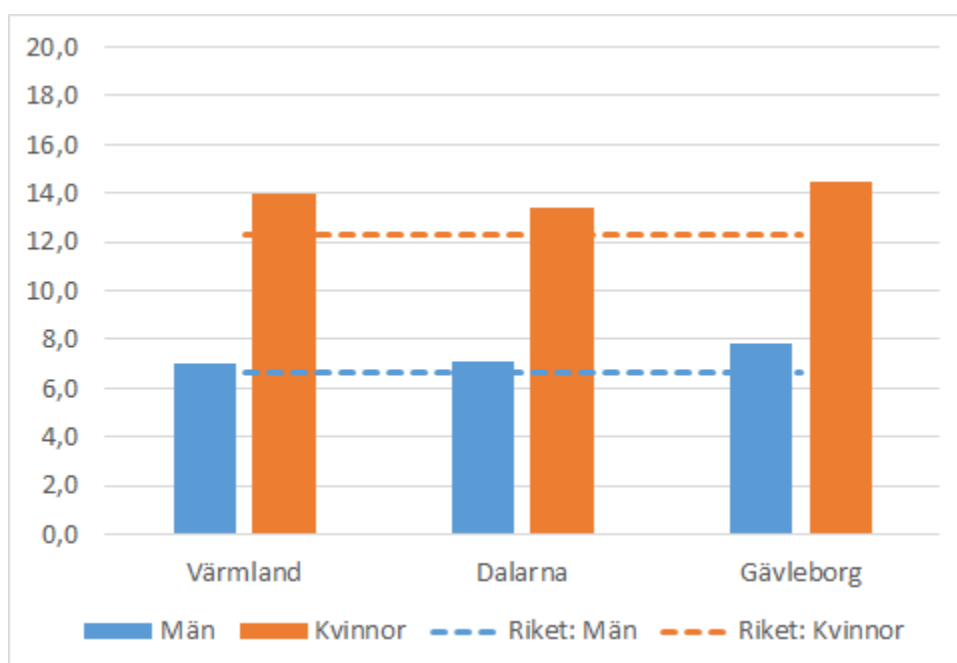

Diagram 25. Sjukpenningtalet efter kön i de tre länen samt riket, 2019 (Källa: Försäkringskassan)

Könsskillnaderna kan troligtvis förklaras av en kombination av att kvinnor och män arbetar inom olika branscher och yrken samt familjestrukturer, där kvinnor tar ett större ansvar för det obetalda arbetet. Den senare hypotesen stöds av att könsskillnaderna i sjukfrånvaro är som störst i de åldrar där det vanligtvis finns minderåriga barn i hushållet (30–39 och 40–49). Efter 50 års ålder minskar könsskillnaderna igen. Statistiska centralbyråns senaste tidsanvändningsstudie från 2010 visar att

kvinnor och män lägger lika mycket tid på arbete per dygn men att kvinnor lägger mer tid på obetalt hushållsarbete¹². Skillnaden är en timme per dag och har minskat sedan början av 1990-talet, till störst del som en konsekvens av att kvinnor lägger mindre tid på hushållsarbete, en timme mindre än i början av 1990-talet, och till viss del för att män lägger mer tid, åtta minuter mer än i början av 1990-talet¹³. Kvinnors självrapporterade psykiska stress ökar i takt med att man lägger mer tid på både betalt arbete och obetalt hushållsarbete. I studien kunde man inte se samma mönster hos män, vilket indikerar att det obetalda hushållsarbete som män utför inte är lika stressande. Resultaten pekar på att en ökad andel av mäns hushållsarbete kan bidra till att minska könsskillnaden i stressrelaterad psykisk ohälsa och till färre kvinnor som upplever hög sammanlagd arbetsbelastning¹⁴. Diagram 24 visar köns- och åldersstruktur för sjukpenningtalet för Värmlands län men hade lika gärna kunnat visa något av de andra två länen: strukturerna är mycket lika. Den enda skillnaden av betydelse är att sjukfrånvaron för åldersgruppen 20–29 är något högre i Dalarna jämfört med de övriga länen men något lägre i de äldre åldersgrupperna, för både kvinnor och män.

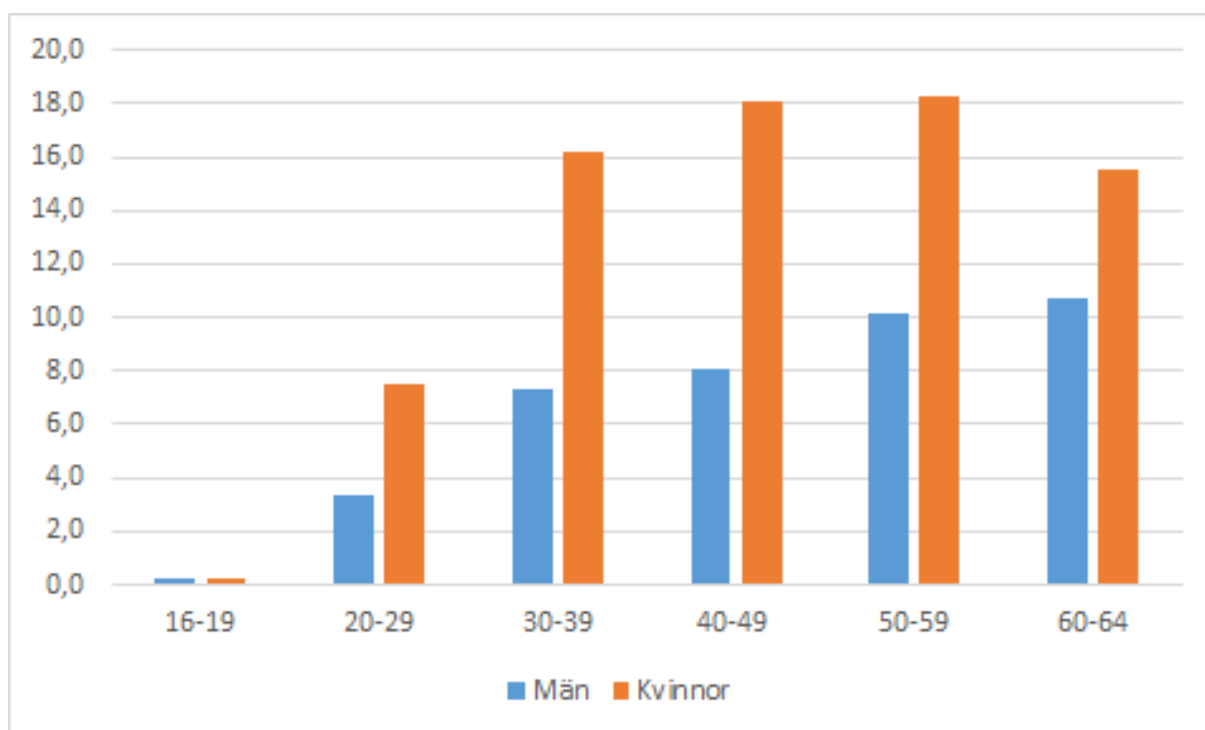

Diagram 26. Värmland, sjukpenningtalet efter ålder och kön, 2019 (Källa: Försäkringskassan)

Psykisk ohälsa står för över hälften av all sjukfrånvaro bland kvinnor. Bland män är andelen något lägre, runt 40 procent. Åter är skillnader i branscher och yrkesval en viktig förklaring. Sjukfrånvaro på grund psykisk ohälsa är extra vanligt bland personer som arbetar inom kontaktyrken inom offentlig sektor, där kvinnor är överrepresenterade. Den andra stora orsakgruppen till sjukfrånvaro är muskulosketala diagnoser där ledsjukdomar, ryggsjukdomar och sjukdomar i mjukvävnader ingår. Sjukskrivning för muskulosketala diagnoser är vanligare bland män.

¹² SCB: Tidsanvändningsundersökningen 2010

¹³ SCB 2016. *På tal om kvinnor och män: lathund om jämställdhet*

¹⁴ Boye 2010. *Time spent working: Paid work, housework and the gender difference in psychological distress*

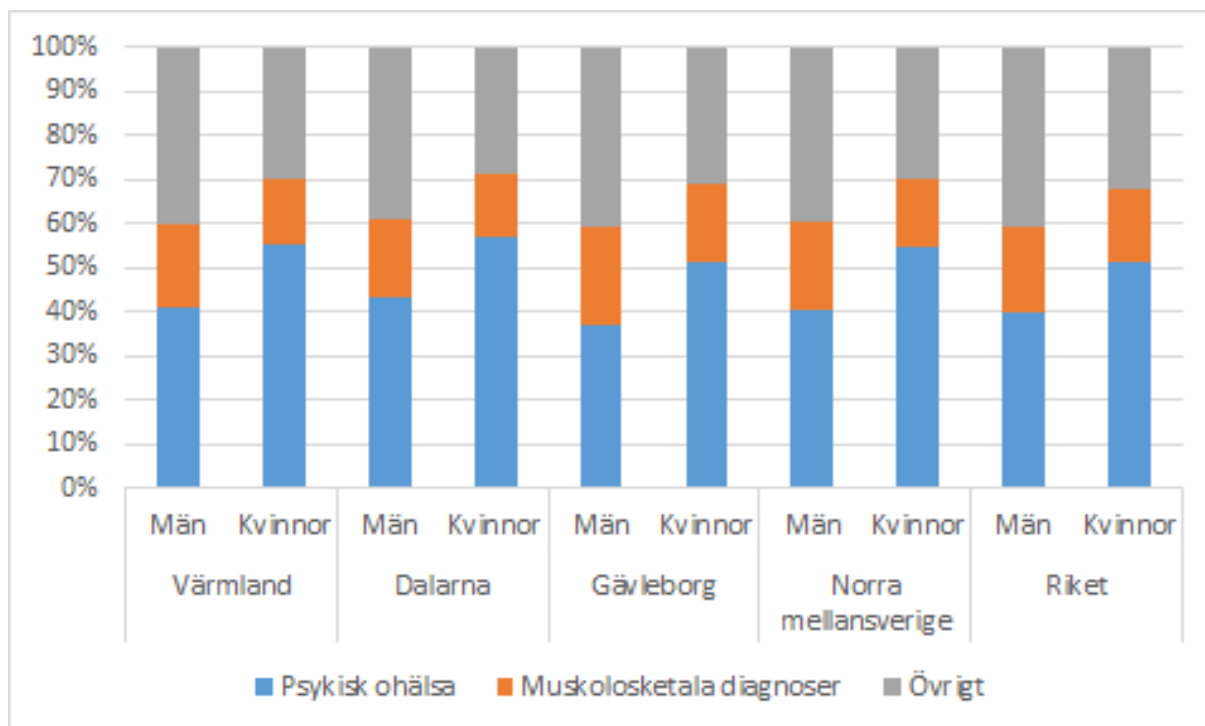

Diagram 27. Huvudorsaker till sjukfrånvaro för de tre länen samt riket, 2018 (Källa: Försäkringskassan)

Självskattad hälsa

Som komplement till ohälsotal och sjukpenningtal, som mäter ohälsa bland den del av befolkningen med anknytning till arbetsmarknaden, finns enkätuppgifter som mäter subjektiv hälsa utifrån hela befolkningen. En vanlig källa är den Nationella Folkhälsoenkäten som genomförs av Folkhälsomyndigheten i samarbete med regionerna. Självskattad hälsa är ett vanligt och sammanfattande mått på subjektiv hälsa. Till skillnad från ohälsotal och sjukpenningtal, där Norra Mellansverige sticker ut negativt, finns det ingen signifikant skillnad mot vare sig riket eller mellan de tre länen (de skillnader som finns är inom ramen för konfidensintervallen). Närmare 70 procent av kvinnorna och ca 73 procent bland männen uppger att de har en bra eller mycket bra självskattad hälsa. Ca 5 procent av kvinnor och männen (8 procent bland kvinnorna i Gävleborg) uppger att de har en dålig eller mycket dålig självskattad hälsa.

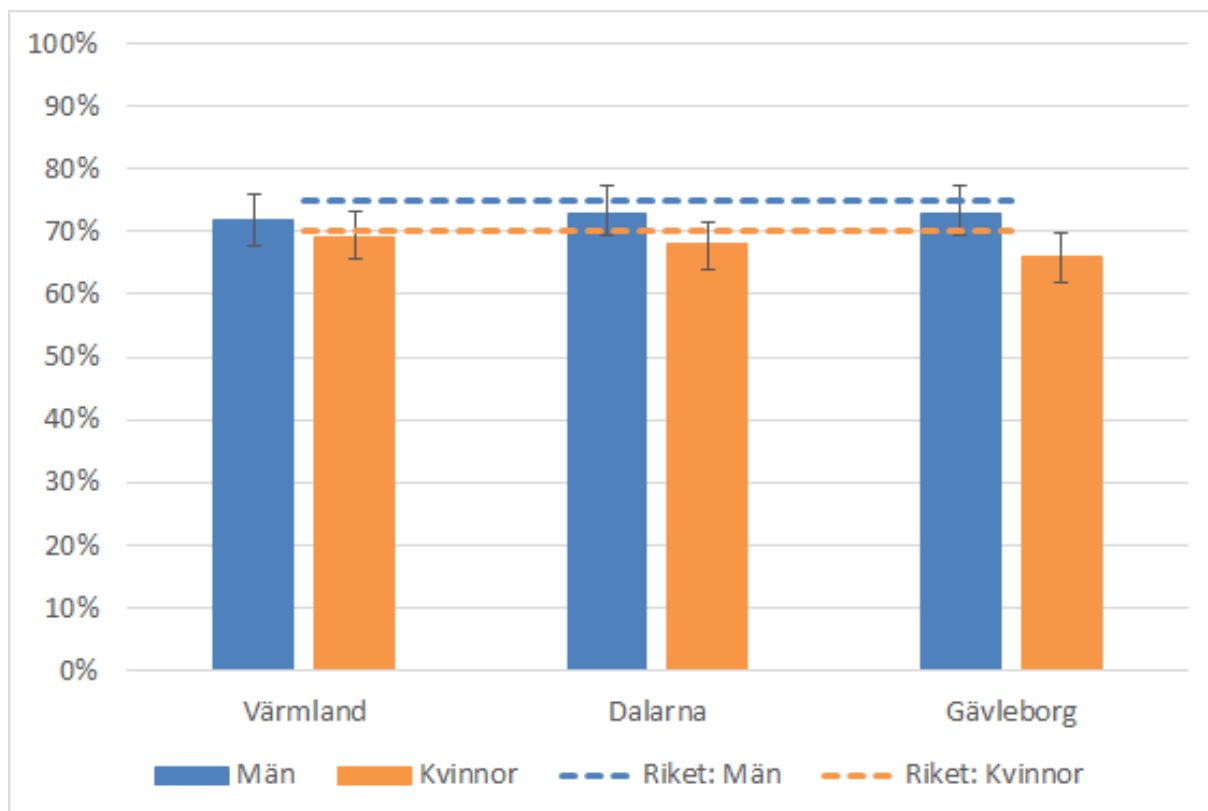

Diagram 28. Andel med bra eller mycket bra självskattad hälsa samt konfidensintervall i de tre länen samt riket, 2015–2018. (Källa: Nationella Folkhälsoenkäten/Folkhälsomyndigheten)

Ekonomiskt utanförskap

Ohälsa och sjukfrånvaro är inte bara negativt ur en hälsomässig synvinkel utan också ekonomiskt. Ekonomi har i sin tur betydelse för hälsa och livskvalitet då en god ekonomi innebär bättre möjlighet att delta i samhället och olika sociala aktiviteter på samma nivå som alla andra och dessutom minskar risken för ekonomisk stress. Andelen som lever i ekonomisk utsatthet bland de långtidssjukskrivna har ökat kraftigt under senare år. I Norra Mellansverige hade år 2018 44,3 procent av alla som inte förvärvsarbetar på grund av sjukdom (20–64 år) en låg ekonomisk standard, definierat som en inkomst som understiger 60 procent av den nationella medianinkomsten. Det kan jämföras med 14,3 procent för samtliga i åldersgruppen (12,7 procent i riket). Andelen sjuka som har en låg ekonomisk standard är högre i Norra Mellansverige jämfört med riket. Samma mönster gäller för samtliga andra sysselsättningskategorier: förvärvsarbetande, studerande, arbetslösa, föräldralediga och övriga ej förvärvsarbetande. Totalt sett är andelen med låg ekonomisk standard något högre i Värmland och något lägre i Dalarna men samtliga tre län har en högre andel än riket. Mönstret är också likartat i alla tre län.

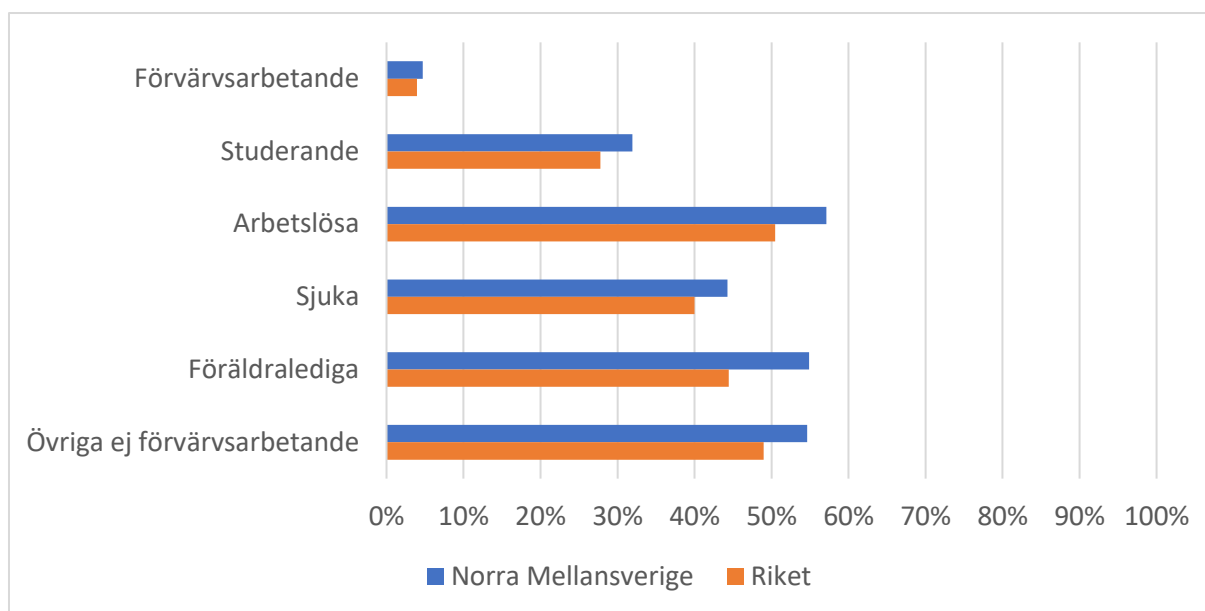

Diagram 29. Andel med låg ekonomisk standard efter sysselsättning, Norra Mellansverige och riket, ålder 20–64 år, 2018 (Källa: SCB)

Ett annat vedertaget sätt att mäta ekonomiskt utanförskap är att se till antalet helårsekvivalenter i befolkningen i arbetsför ålder (20–64 år) som försörjs av sociala ersättningar och bidrag. Med ersättningar och bidrag menas sjuk- och aktivitetserättning, a-kassa, sjukpenning, arbetsmarknadsåtgärder och ekonomiskt bistånd. Helårsekvivalenter tar hänsyn till att många personer får ersättning för en begränsad tid. Två personer som får ersättning under sex månader vardera räknas som en helårsekvivalent.

I statistiken sticker Gävleborg ut som det län som har den högsta andelen av samtliga län. Andelen helårsekvivalenter i länet uppgår till 18 procent av befolkningen vilket är betydligt högre än både Värmland (14,8 procent) och Dalarna (14,5 procent), som båda i sin tur har en högre andel än riket (13,4 procent). Den höga arbetslösheten i Gävleborg är den främsta orsaken till att länet utmärker sig negativt. En ökande arbetslöshet skulle innebära att andelen helårsekvivalenter stiger.

Ekonomiskt bistånd utgör samhällets yttersta ekonomiska skyddsnät för de som inte har möjlighet att försörja sig på annat sätt. Andelen hushåll som får ekonomiskt bistånd uppgår till 5,4 respektive 5,3 procent i Gävleborgs respektive Dalarnas län. I Värmland är andelen något lägre, 4,7 procent, men långt över riksgenomsnittet på 3,9 procent¹⁵.

¹⁵ Socialstyrelsen

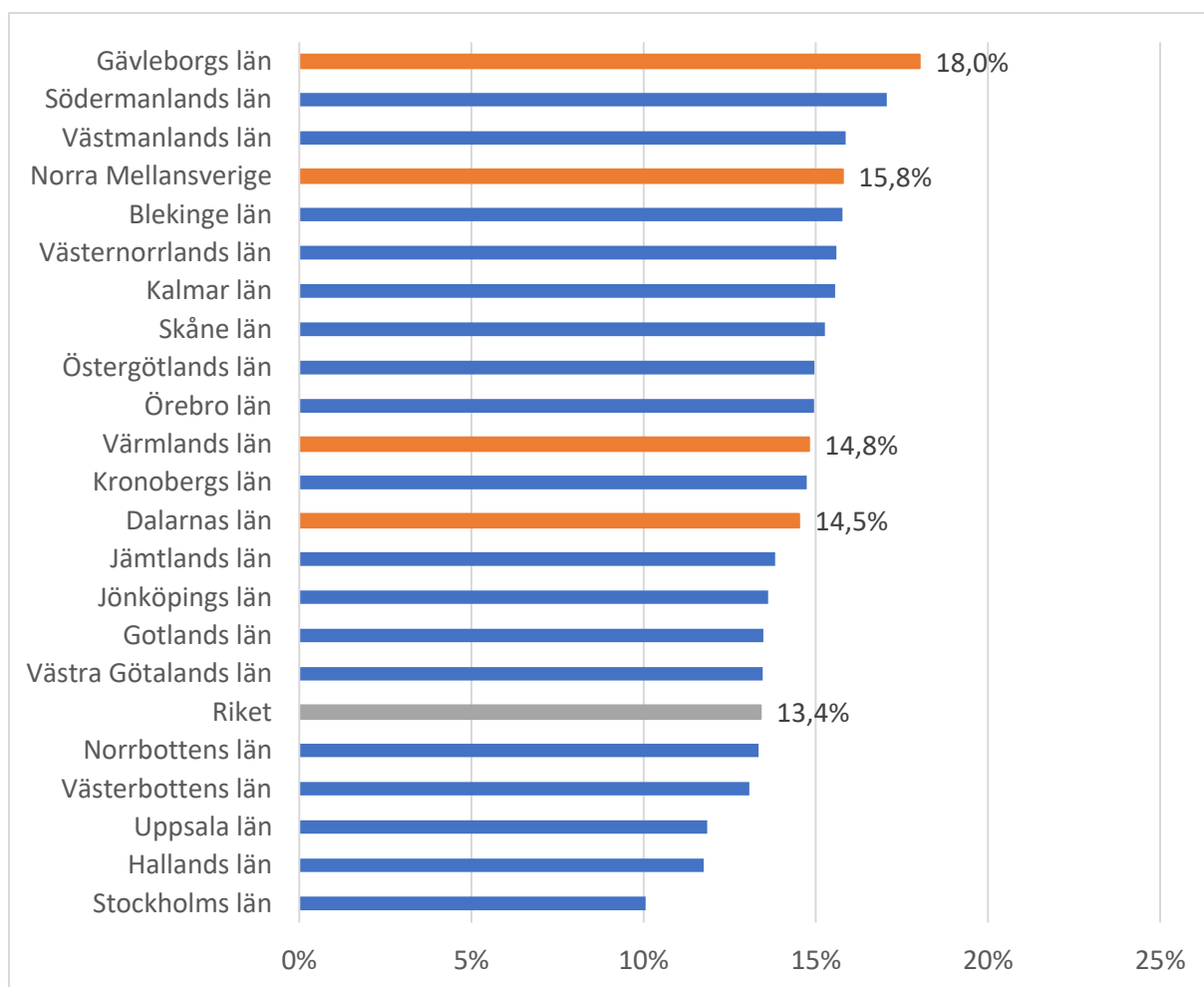

Diagram 30. Andel helårsekvivalenter som försörjs med sociala ersättningar och bidrag per län, befolkningen 20–64 år, 2018 (Källa: SCB)

Det ekonomiska utanförskapet varierar tydligt med ålder och etnisk bakgrund, vilket i sin tur beror på skillnaderna i sysselsättning inom dessa grupper. Andelen unga som lever i hushåll med låg ekonomisk standard är relativt hög jämfört med andra åldersgrupper. Den är också betydligt högre i samtliga tre län inom Norra Mellansverige än i riket, vilket kan förklaras av den höga ungdomsarbetslösheten. Andelen med låg ekonomisk standard minskar sedan med ålder, för att öka igen efter pensionsåldern. Den grupp som sticker ut mest är dock de allra äldsta, de som är 80 år eller mer. Där uppgår andelen med låg ekonomisk standard till 28 procent i Värmland och Dalarna, och 26 procent i Gävleborg. Framför allt är det äldre ensamstående kvinnor med låga pensioner som tillhör denna ekonomiskt utsatta grupp.

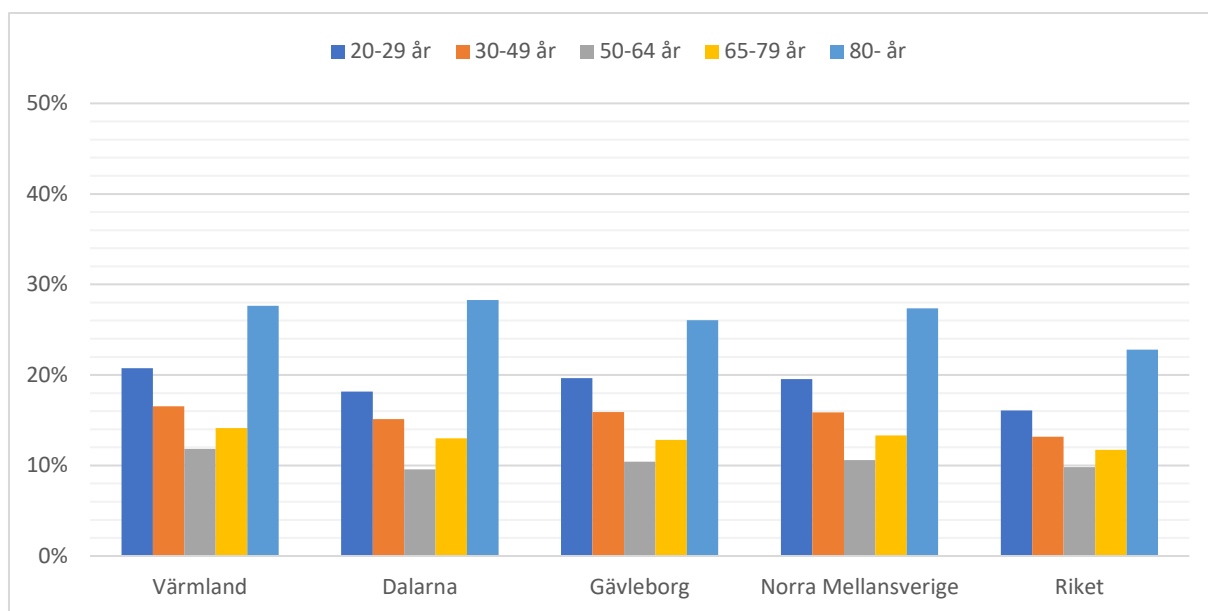

Diagram 31. Andel personer i hushåll med låg inkomst (<60 procent av medianen) efter ålder, 2018 (Källa: SCB)

Det finns också stora skillnader mellan personer med svensk respektive utländsk bakgrund, vilket även det kan förklaras av skillnader i sysselsättning. Över en tredjedel av alla personer med utländsk bakgrund i Norra Mellansverige lever i hushåll med låg ekonomisk standard. Andelen är högst bland nyanlända som står utanför arbetsmarknaden i betydligt högre grad än personer med längre vistelsetid. Skillnaderna mellan Norra Mellansverige och riket är dock särskilt stora i denna grupp – runt 10 procentenheter. Det är ytterligare en signal om svårigheterna med att få personer med utländsk bakgrund i arbete i Norra Mellansverige, vilket får konsekvenser för gruppens möjligheter till samhällsdeltagande på samma villkor som majoritetsbefolkningen.

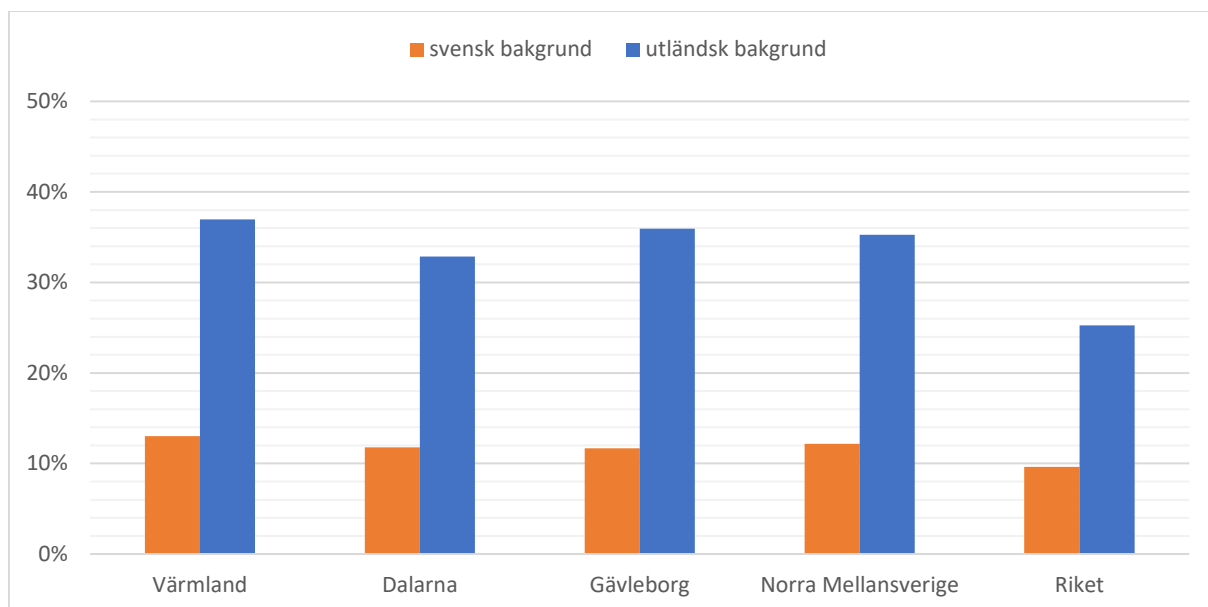

Diagram 32. Andel personer i hushåll med låg inkomst (<60 procent av medianen) efter svensk/utländsk bakgrund, 2018 (Källa: SCB)

6. Näringsliv

Norra Mellansverige har ett näringsliv som präglats av större industriföretag och utgör tillsammans med Örebro län Bergslagsregionen, en region med många så kallade bruksorter som har genomgått en stor industriomvandling sedan mitten av 1900-talet. Sysselsättningen har minskat kraftigt i flera av dessa bruksorter och många av dessa orter har präglats av ett större företag som tagit ett stort samhällsansvar på orten. När detta företag har minskat såväl sysselsättning som samhällsansvar har detta slagit hårt mot dessa orter. Att en stark aktör under längre tid har stått för innovations- och förändringsförmågan har medfört att det inte funnits strukturer där andra aktörer naturligt har axlat detta ansvar. Entreprenörskapet är lägre på platser med ett eller få dominerande företag än på platser med många små och medelstora företag. Tillverkningsindustrin är fortfarande viktig i Norra Mellansverige, och förväntas vara viktig även i framtiden, men sysselsätter allt färre personer. I takt med att sysselsättningen inom industrin har minskat har den ökat inom andra branscher, främst i den offentliga sektorn men också inom besöksnäring (främst i Dalarna) och handel (där gränshandeln vuxit stort i Värmland).

Den oundvikliga omställningen i näringslivet

Vi kommer i framtiden inte att kunna organisera samhället som vi har gjort hittills, vilket kommer att påverka hela samhället och där särskilt näringslivet. Det finns två orsaker till att det förhåller sig så, klimatförändringarna och den demografiska strukturen. Båda dessa kräver var och en för sig att en omställning sker men kommer tillsammans att förstärka detta omvandlingstryck.

Klimatförändringarna

Det står bortom allt rimligt tvivel att den globala uppvärmningen är en följd av mänskliga aktiviteter. Klimatet är ett komplext system och det är svårt att göra exakta förutsägelser av framtida effekter av den globala uppvärmningen, men decennier av klimatforskning har ändå resulterat i klimatmodeller som visar stor precision. Det står därmed klart att om inget görs för att minska utsläppen av koldioxid, och andra gaser som driver den globala uppvärmningen, kommer konsekvenserna att bli stora och i förlängningen att kunna göra jorden obebodlig för människan. Redan vid 1,5 graders global uppvärmning blir konsekvenserna stora och vid 2 graders uppvärmning än större. Vid 2 graders global uppvärmning istället för 1,5 grad förväntas 100-tals miljoner fler människor drabbas genom ökad fattigdom, värmeböljor och vattenbrist¹⁶. För att uppnå 1,5- eller ens 2-gradersmålet krävs en dramatisk omställning då vi ännu inte påbörjat minskningen av CO₂-utsläppen och inte heller uppfyller Parisavtalet.

¹⁶ <https://www.smhi.se/forskning/forskningsomraden/klimatforskning>

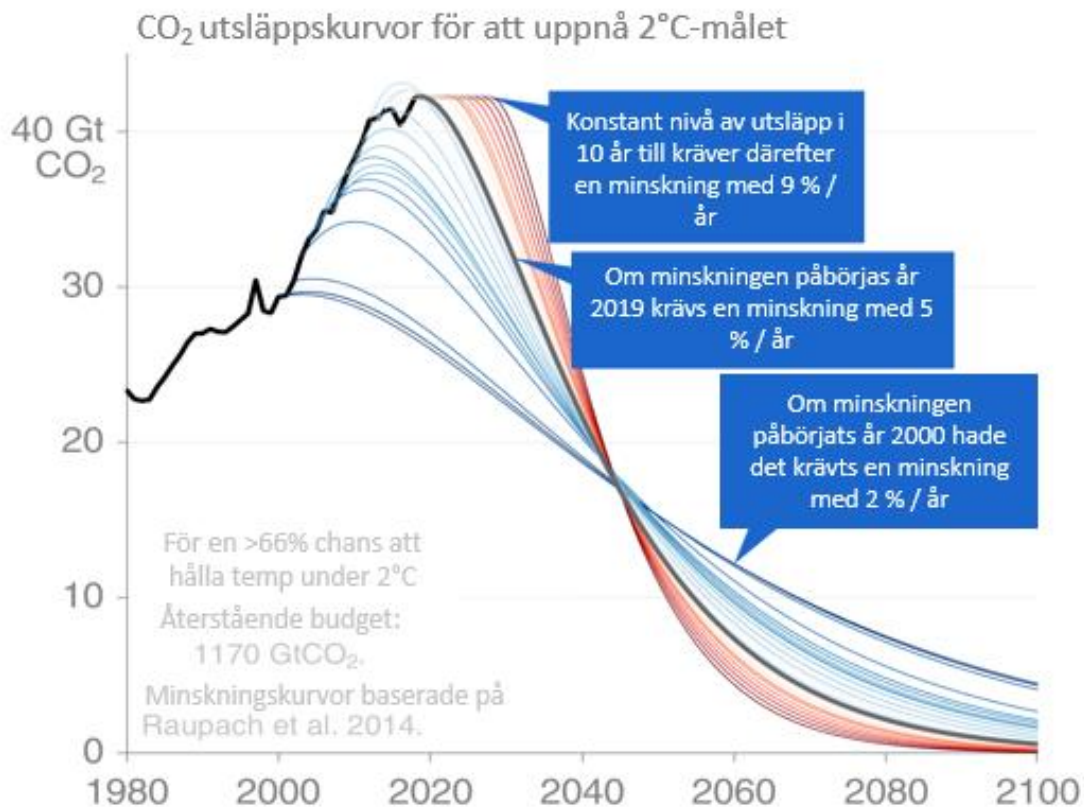

Diagram 33. CO₂ utsläppskurvor för att uppnå 2°C-målet (Källa: Robbie Andrew, Center for International Climate Research, egen bearbetning)

Tillverkningsindustrin står för en stor andel av utsläppen och för att klara klimatomställningen krävs att de i snabbare takt ställer om till en fossilfri produktion. Livsmedel och transporter är två andra områden som kommer att behöva ställas om för att uppnå målet om ett fossilfritt Sverige.

En förändrad demografisk struktur

Förändringen av den demografiska strukturen i Norra Mellansverige berördes redan i inledningen av denna rapport, i detta avsnitt kommer utvecklingen att analyseras djupare utifrån ett välfärds- och kompetensförsörjningsperspektiv. Utvecklingen med en hög andel äldre i befolkningen delar Sverige med samtliga utvecklade länder i världen. När välståndet och utbildningsnivån i ett land ökar och dödstalen sjunker skaffar invånarna färre barn. Detta är en utveckling vi sett i alla länder med ett växande välstånd, och när det föds färre antal barn per kvinna och när god hälso- och sjukvård förlänger medellivslängden i ett land blir konsekvensen en ökad andel äldre. I grunden är detta naturligtvis någonting positivt men det leder till påfrestningar på välfärdssystem som är utformade för en demografisk struktur med en större andel av befolkningen i arbetsför ålder.

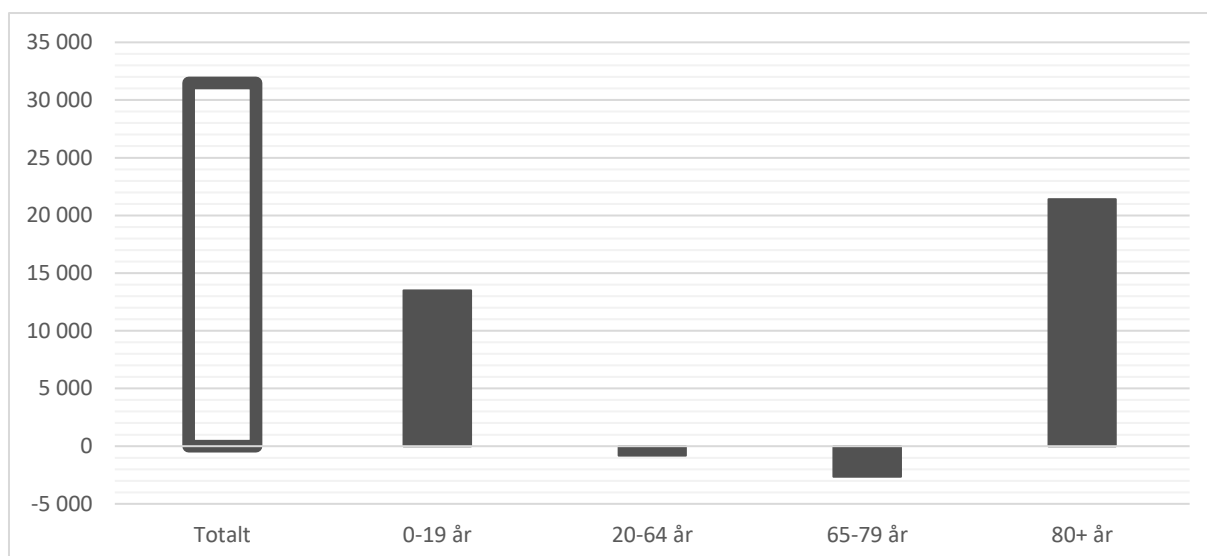

Diagram 34. Befolkningsförändring i Norra Mellansverige år 2018–2028 i absoluta tal (Källa: Befolkningsprognoser för respektive län, beställda från SCB)

Enligt SCB:s befolkningsprognoser förväntas befolkningen i Norra Mellansverige att öka de närmaste 10 åren. I diagrammet ovan syns den sammanlagda förändringen av befolkningen för de tre länen från år 2018 till år 2028. Befolkningen som helhet förväntas öka med drygt 31 000 personer, men vi ser också att denna befolkningsförändring ser olika ut i olika åldersgrupper. Den största ökningen, drygt 21 000 personer, förväntas ske i gruppen äldre pensionärer (80+ år). Även gruppen barn och ungdomar förväntas vara större år 2028 än år 2018, med en ökning på drygt 13 500 personer. Gruppen yngre pensionärer förväntas vara mindre år 2028 än år 2018, detta som en följd av att den stora efterkrigsgenerationen, de så kallade 40-talisterna, då har lämnat denna åldersgrupp för den äldsta åldersgruppen som ökar stort. Andelen i arbetsför ålder förväntas vara något lägre år 2028 än år 2018.

Vi kan alltså förvänta oss ett väsentligt större behov av vård-, barnomsorgs- och skolpersonal. Detta med samma antal i arbetsför ålder år 2028 som vi har idag, och då upplever vi redan idag en svår arbetskraftsbrist, åtminstone före Covid-19-krisen. Det visar tydligt att vi behöver göra en omställning där vi antingen kan producera mer välfärd med lika stor arbetskraft eller minska utbudet av välfärdstjänster. Andra alternativ som står till buds är att utnyttja den arbetskraftsreserv som står till buds (se avsnittet om arbetsmarknaden), sänka etableringsåldern på arbetsmarknaden och/eller höja pensionsåldern. Innan Covid-19-krisen såg vi att etableringen av nyanlända gick snabbare än för några år sedan, att kraven på utbildning och arbetslivserfarenhet har sänkts hos en del arbetsgivare och att allt fler i åldrarna 65+ år är förvärvsarbetande, så i viss mån har denna omställning redan påbörjats. Men dessa var dock långt ifrån tillräckliga för att hantera den arbetskraftsbrist som rådde under år 2019 och i början av år 2020.

Här bör särskilt nämnas stora grupp invandrare som anlänt till Sverige under de senaste 5-10 åren. Givet den utmaning vi står inför med en ökad andel äldre, utgör denna grupp en demografisk potential, men då behöver de komma i arbete. Redan idag har dock utrikes födda stor betydelse för kompetensförsörjningen där nästan 20 procent av de förvärvsarbetande på svensk arbetsmarknad är födda utrikes. Drygt en tredjedel av dessa har invandrat till Sverige de senaste 10 åren. I vissa yrkesgrupper är andelen utrikes födda ännu högre, exempelvis är var tredje läkare i Sverige född utrikes. Invandring kan underlätta hanteringen av den demografiska utmaningen med en högre andel äldre i befolkningen. På längre sikt är inte invandringen en lösning då även invandrare blir ett år äldre

varje år. För att på lång sikt öka andelen yngre i befolkningen behöver barnafödandet öka, en utveckling tvärtemot den trend vi ser i samtliga länder med högt välstånd.

Branschernas sysselsättningsutveckling

Vid en analys av sysselsättningsförändringen per bransch i Norra Mellansverige syns att den industriella omvandling med ett minskat antal sysselsätta som pågått sedan mitten av 1900-talet alltjämt fortsätter. Nu bör nämnas att nedgången ser större ut än vad den verkligen är då förändringar i företagets organisering bidrar till att nedgången ser större ut i statistiken än vad den verkligen är. Detta då industriföretagen i allt större utsträckning har valt att outsourca verksamhet, antingen till externa bolag eller till bolag inom samma koncern, men som har det gemensamt att de innehåller yrken som tidigare registrerades som tillverkningsindustri men som nu registreras i annan bransch, och då främst inom företagstjänster. Därutöver har flera industriföretag genomfört effektiviseringar av sin produktion med följden att de sysselsätter färre personer. Detta har varit avgörande för dem för att de fortsatt ska kunna vara konkurrenskraftiga på en global marknad. Nedgången i industrin är därför reell om än inte så stor som statistiken visar vilket fångas i studier av industrins multiplikatoreffekt på sysselsättningen som visar att varje anställd inom industrin leder till ett antal sysselsatta inom andra branscher.

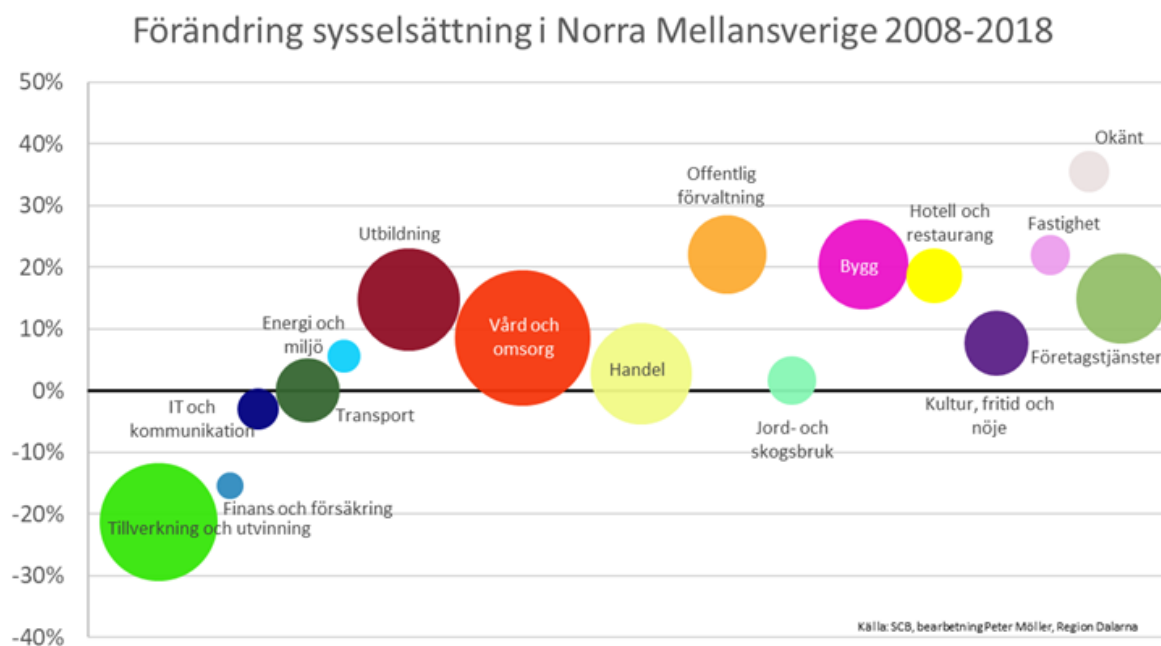

Diagram 35. Förändring sysselsättning i Norra Mellansverige 2008–2018 (Källa: SCB)

Det finns en geografisk dimension av denna strukturomvandling där sysselsättning i branschen tillverkningsindustri i större utsträckning är lokaliserade i glesare områden medan sysselsatta i branschen företagstjänster i större utsträckning är lokaliserade i täta områden, antingen i regioncentra eller i en storstadsregion. Nedgången i antal sysselsatta inom tillverkningsindustri kan leda till en uppgång i företagstjänster, men i en annan kommun eller till och med utanför Norra Mellansverige. Denna risk ökar om utbudet av högt utbildad arbetskraft inte utvecklas i samma takt i Norra Mellansverige som i storstadsregionerna, en trend som vi ser i Norra Mellansverige (se avsnittet om utbildning ovan).

Omställningskapacitet

Behovet av omställning i Norra Mellansveriges näringsliv är stort, både för att klara klimatförändringar och en förändrad demografisk struktur. Detta gäller särskilt den för regionen viktiga branschen tillverkningsindustri. Hur ser då kapaciteten ut för att klara denna omställning? Vi såg under avsnittet om utbildning att Norra Mellansverige är en region med låg utbildningsnivå vilket delvis är en följd av regionens näringslivsstruktur där det i lägre utsträckning än i andra – ofta tätare – regioner efterfrågas högutbildad arbetskraft. I det avseendet är inte den lägre utbildningsnivån nödvändigtvis negativ för regionens utveckling. Men i perspektivet att näringslivet kommer att behöva genomgå en omställning, för att klara de utmaningar som klimatförändringar och en förändrad demografisk struktur utgör, finns en risk att den låga utbildningsnivån innebär en lägre kapacitet för innovation och omställningsförmåga. Just detta identifierades i studien ”Enhanced Strategy for Economic Transformation based on Smart Specialisation (2018)” där man identifierade att arbetskraften inte i tillräcklig utsträckning har de kompetenser som krävs för att klara en omställning av industrin i Norra Mellansverige.

Innovationsförmågan är sannolikt en viktig del av denna omställning. Om man tittar på riket som helhet så ligger Sverige mycket högt i olika mätningar av hur innovation i länder. I FN-organet WIPO:s (Global forum for intellectual property) innovations-index är Sverige det tredje mest innovativa landet. I EU:s mätning av hur innovativa medlemsländerna är hamnar Sverige i topp, men det höjs ett varningens finger för att det finns en växande klyfta mellan de minst innovativa regionerna och övriga regioner i EU. Att mäta regional innovationsförmåga är svårt men inom ramen för Reglabs verksamhet har ett Innovationsindex tagits fram. Givet svårigheten att mäta innovationsförmåga och förutsättningar för innovation kan Innovationsindex ses som ett bidrag till bilden av innovationsförmågan i Sveriges regioner, om än inte hela bilden.

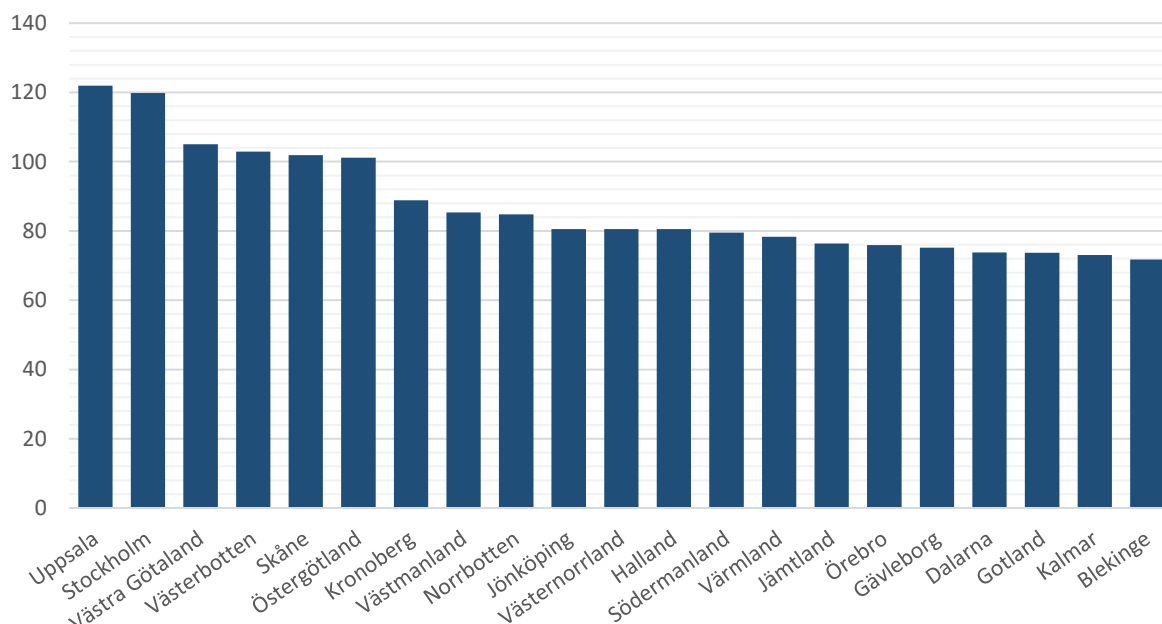

Diagram 36. Innovationsindex år 2017 (Källa: Reglab)

Med det sagt så säger denna bild att innovationsförmågan i Norra Mellansverige är låg i jämförelse med andra regioner i Sverige. I EU:s landrapport år 2020 konstateras att Sveriges samtliga NUTS2-regioner med undantag av Norra Mellansverige har en bruttoregionalprodukt (BRP) som ligger över genomsnittet för EU:s regioner. Norra Mellansverige tillhör - tillsammans med Östra Mellansverige,

Övre Norrland och Mellersta Norrland – de regioner i Sverige som haft en låg eller till och med negativ produktivitetstillväxt. Norra Mellansverige har också identifierats som en ”middle income trap”-region i EU-kommissionens projekt Industrial Transition, vilket innebär att man inte kan konkurrera med låga löner men samtidigt har svårt att attrahera innovationskapital. Särskilt identifierades en låg innovationskapacitet i små och medelstora företag. Det finns en hög grad av internationalisering inom industrin i Norra Mellansverige men till stor del i de allra största företagen, bland de små och medelstora företagen var internationaliseringskapaciteten och kompetensen låg. Dessa analyser ger en sammantagen bild av Norra Mellansverige som en NUTS2-region med ett stort behov av men låg kapacitet att genomföra en stor omställning. Det kan tyckas att Norra Mellansverige skulle vara betjänta av stöd för att hantera detta men i skrivande stund har EU-kommissionen valt att inte inkludera Norra Mellansverige i den kommande Fonden för rättvis omställning. Dock är inte det slutgiltiga beslutet i frågan taget ännu.

Sammanhållningen i samhället och den kommande omställningen

Vid varje större tekniskifte som har skett har det funnits de som vinner och de som förlorar på omställningen. Den utveckling vi sett under senare år med en ökad polarisering, ökade klyftor och minskad tillit till viktiga samhällsinstitutioner som skett i vissa delar av befolkningen, i såväl Sverige som i andra länder, belyser väl betydelsen av att hantera den omställning vi står inför på ett bra sätt, med ett särskilt fokus på grupper med svag ställning på arbetsmarknaden och de som kan tänkas få det sämre under omställningen. Tilliten till viktiga samhällsinstitutioner är fortsatt hög i Sverige men det finns vissa oroväckande tendenser att den sjunker i vissa grupper, och särskilt bra fäste tycks dessa tendenser få i grupper som upplever att de får det sämre. Att i den kommande omställningen inkludera hela befolkningen är av stor vikt för att fortsatt ha en hög tillit i samhället.

I Långtidsutredningen 2019 konstaterades att vi haft ökade klyftor i Sverige mellan de som står utanför och de som har en stark ställning på arbetsmarknaden. Om Norra Mellansverige behöver genomgå en omställning för att klara såväl klimat- som demografiutmaningarna, har en svag kapacitet att genomföra denna omställning, har en högre andel invånare med svag ställning på arbetsmarknaden och vi samtidigt har ett trygghetssystem där de med svag ställning utsätts för en hårdare bedömning för att få ta del av vad de upplever som rättmätig ersättning på grund av bristande förmåga att delta på arbetsmarknaden, finns risk för att samhällstilliten sjunker i dessa grupper. Vi är i skrivande stund dessutom mitt inne i en kris orsakad av de åtgärder som vidtagits för att hindra smittspridningen av Covid-19, en kris som riskerar slå hårt mot de svagaste grupperna. I denna kris har välbehövliga och generösa stöd till ett hårt drabbat näringsliv redan beslutats, och det förväntas komma fler stödpaket för att klara så många företag som möjligt genom en kris som de varken kunnat förutse eller har verktyg att hantera. Det har redan lyfts en diskussion kring större företag som samtidigt som de tar emot dessa statliga stöd betalar ut vidlyftiga aktieutdelningar. Covid-19-krisen riskerar således - i och med de nödvändiga åtgärder som har vidtagits och kommer att vidtas för att hindra smittspridning samt att sätta in stöd för att upprätthålla ett fungerande näringsliv utan alltför många konkurser - att slå dubbelt mot samhällskontraktet. De med svagaste ställning på arbetsmarknaden, exempelvis de timanställda eller de med tillfälliga anställningar, riskerar att drabbas hårdast av den av Covid-19 forcerade lågkonjunkturen samtidigt som de ser företag få stora ekonomiska stöd.

Branschbredd

Branschbredd är ett mått på näringslivets diversifiering och kan räknas fram på basis av antal företag, arbetsställen eller förvärvsarbete. I denna analys används antalet förvärvsarbete som grund för beräkningen. Branschbredden beräknas genom att dividera antalet branscher i vilka det finns förvärvsarbete i Norra Mellansveriges kommuner med antalet möjliga branscher (832 stycken

enligt SNI 2007). Branschdiversifieringen kan anta ett värde mellan 0 och 1, där ett högre värde innebär ett mer diversifierat näringsliv.

Den största branschdiversifieringen i Norra Mellansverige finns i Gävle, som har ett värde på 0,57. Det innebär att 57 procent av samtliga branscher finns på orten. Tvåa i Gävleborg är Hudiksvall med ett värde på 0,41 och trea Bollnäs på 0,39. Näst störst branschbredd i regionen finns i Karlstad, med ett värde på 0,56. I Värmland har sedan Kristinehamn den näst största branschbredden på 0,33 och Arvika är trea på 0,32. I Dalarna är det Falun som har den största branschdiversifieringen på 0,49. Borlänge är tvåa på 0,43 och Mora har tredje störst branschbredd på 0,33.

Det största glappet mellan den stad i länet som har störst branschbredd och den som har näst störst syns i Värmland, där Kristinehamn har 23 procentenheter färre branscher representerade än Karlstad. Detta kan jämföras med Dalarna där Borlänge bara har 6 procentenheter färre branscher än Falun. Det här är helt enkelt resultatet av olika strategier i länen. I Värmland satsas det framför allt på Karlstad som länets tillväxtort, medan Falun och Borlänge delar på det ansvaret i Dalarna. Branschbredden bekräftar alltså att dessa olika strategier fungerar.

Omsättning och antal arbetsställen

Vissa branscher är viktiga för Norra Mellansverige på grund av sin omsättning, medan andra är viktiga för att de sysselsätter en stor del av befolkningen. Andra branscher har helt andra värden, som till exempel kulturen som både har en låg omsättning och ett relativt litet antal arbetsställen men bidrar till städernas attraktivitet och invånarnas livskvalitet.

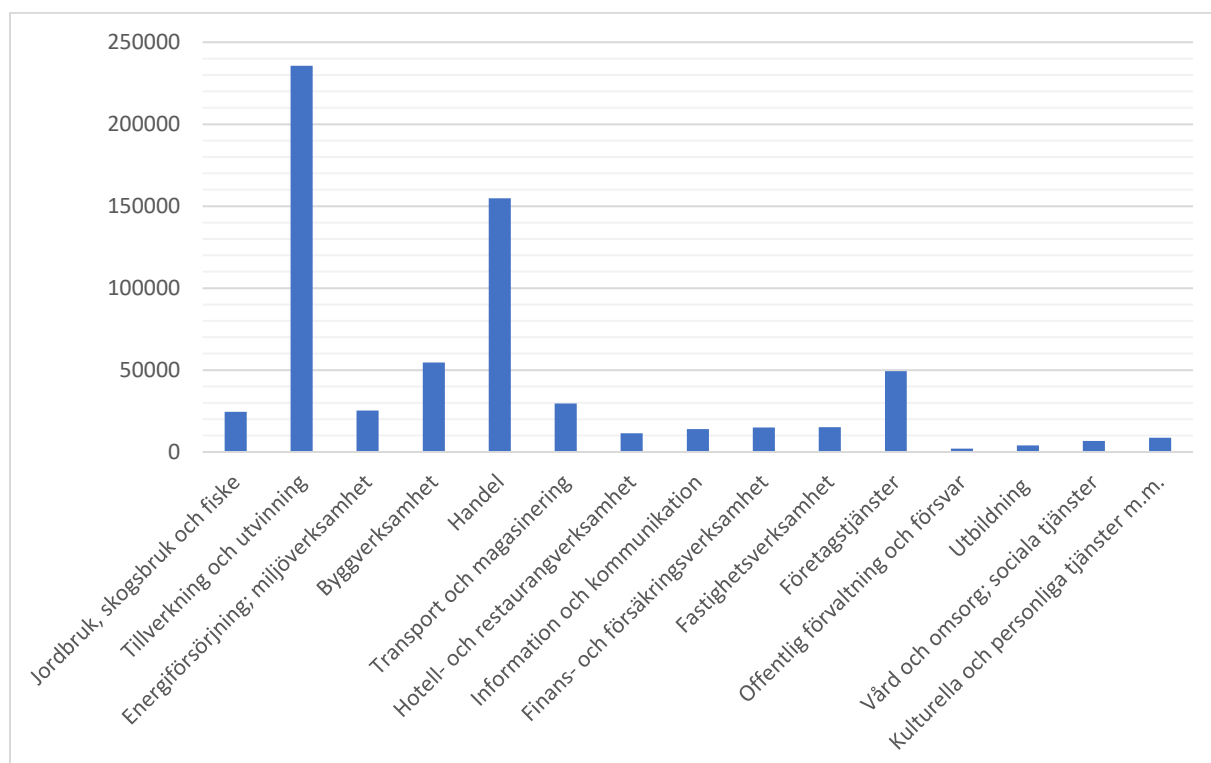

Diagram 3735. Branschernas omsättning i mnkr, 2018, Norra Mellansverige (Källa: SCB)

Tillverkning och utvinning är den bransch som i alla tre länen omsätter mest och sysselsätter flest. I Norra Mellansverige var strax över 58 000 personer anställda inom tillverkning och utvinning 2018, men dessa arbetar vid några få—men stora—arbetsställen. Tillverkning och utvinning stod för 36

procent av den totala omsättningen i Norra Mellansverige 2018, men enbart 5 procent av antalet arbetsställen.

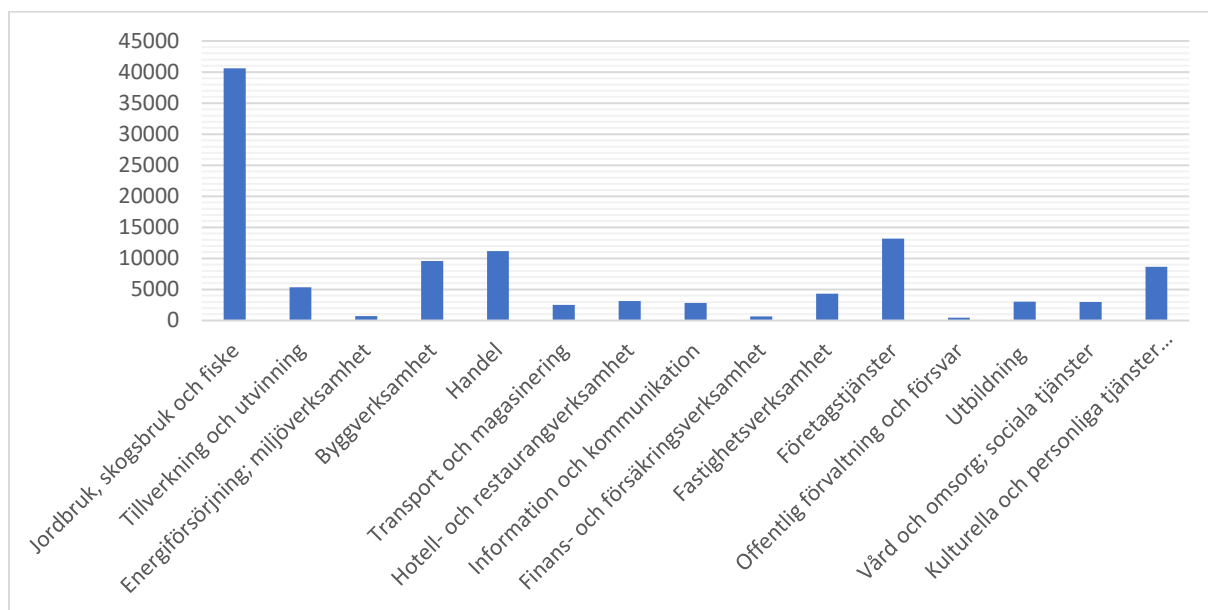

Diagram 368. Antal arbetsställen 2018, Norra Mellansverige (Källa: SCB)

I Norra Mellansverige var strax under 13 000 personer sysselsatta inom jordbruk, skogsbruk och fiske 2018, och många av dessa är egenföretagare. Omsättningen inom branschen är dock liten. Trots att branschen har 37 procent av antalet arbetsställen står den bara för fyra procent av den totala omsättningen.

7. Diskussion och sammanfattning

Det är sannolikt att mycket i vår tillvaro kommer delas upp i ett "före covid-19" och ett "efter covid-19", men de stora trenderna kommer förmodligen påverkas mycket lite. Den demografiska förändringen vi står inför kommer sannolikt inte att påverkas nämnvärt. Det är så här långt till stor del den äldsta delen av befolkningen som drabbas hårdast av covid-19, och i dagsläget är strax under 90 procent av de avlidna över 70 år gamla. Det har även visat sig att viruset drabbar män hårdare än kvinnor, och i nuläget är tre fjärdedelar av de som intensivvårdats i Sverige män. Bland de som avlidit till följd av sjukdomen är det dock en mindre obalans, med drygt 58 procent män. Varför det är så har Folkhälsomyndigheten inte något svar på i dagsläget, men som läget är nu bör inte befolkningsprognoserna för Norra Mellansverige påverkas mer än marginellt.

Bland länen i Norra Mellansverige har Värmland det lägsta antalet bekräftat smittade, med 18,4 sjukdomsfall per 100 000 invånare. Dalarna och Gävleborg ligger relativt lika med 46,5 respektive 45,6 sjukdomsfall per 100 000 invånare¹⁷. Folkhälsomyndigheten och våra regionala smittskyddsläkare spår dock att vi fortfarande har det värsta framför oss.

De områden i analysen som kommer att påverkas mer är såklart arbetsmarknaden och sysselsättningen, och sannolikt på sikt även ohälsan. Regeringen spår att arbetslösheten kommer stiga till nio procent i år, samtidigt som BNP förväntas falla med fyra procent¹⁸. Onekligen står vi inför en djup lågkonjunktur som förvärras av alla de osäkerhetsfaktorer som omger den, på grund av detta nya virus och de restriktioner som implementeras för att sakta ner dess spridning. Arbetsförmedlingen rapporterade rekordmånga varsel i mars, och ser även en stor ökning av inskrivna arbetslösa – sannolikt timanställda och tillfälligt anställda som fått gå från sina jobb när ruljangsen avtagit.

Vad vi ska komma ihåg är dock att den stigande arbetslösheten kommer drabba de nya på arbetsmarknaden, ungdomar och relativt nyanlända, allra hårdast. Grupper som redan har svårt att komma in på arbetsmarknaden kommer att få det ännu tuffare i den ökade konkurrensen. De med en starkare ställning som förlorar sina jobb i coronavirusets kölvatten är bättre rustade för ett återinträde på arbetsmarknaden när stormen blåst över, något vi sett vid tidigare kriser¹⁹.

Långtidsarbetslöshet kan få stora negativa konsekvenser för den enskilde individens möjligheter att ta sig in på arbetsmarknaden. Gävleborgs höga nivåer av långtidsarbetslöshet bland ungdomar är en av länets främsta utmaningar. Övriga län riskerar att få en ökad långtidsarbetslöshet bland ungdomar om nyckelbranscher påverkas. Man ser till exempel redan en stor påverkan på branscher som normalt fungerar som en väg in på arbetsmarknaden för unga och utrikes födda, såsom hotell- och restaurangyrken samt handel. För hela Norra Mellansverige är en minskning av långtidsarbetslösheten bland ungdomar, liksom generellt, en viktig utmaning.

En annan utmaning är den tydliga könssegregationen på arbetsmarknaderna i Norra Mellansverige. Könssegregering begränsar tillväxt i och med att individer väljer utbildning och sysselsättning efter normer snarare än kompetens och fallenhet. För arbetsplatser och branscher kan det innebära att perspektiven snävas in snarare än vidgas av nya infallsvinklar. Könssegregationen kan också innebära att män och kvinnor drabbas olika av en potentiell försämring av ekonomin. Män är

¹⁷ Folkhälsomyndighetens dagliga uppdatering av antal fall av covid-19 i Sverige, 2020-04-02

¹⁸ <https://www.svt.se/nyheter/inrikes/regeringen-spar-arbetsloshet-pa-nio-procent-i-ar>

¹⁹ *Nedläggningars och stora neddragningars effekter på branscher och yrkesroller – en analys utifrån geografi och kön*, Tillväxtanalys 2020.

överrepresenterade inom den mer konjunktur känsliga privata sektorn vilket innebär att en konjunkturedgång troligtvis kommer att drabba männen hårdare.

Sammanfattningsvis kan sägas att de grupper som identifierats i denna analys och de svårigheter de möter med stor sannolikhet kommer finnas kvar på andra sidan coronakrisen. Insatserna som behövdes innan covid-19 kommer troligen vara ännu viktigare när vi vet mer om vad följderna av krisen blev och hur djup och lång lågkonjunkturen förväntas bli.